

ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣਾ ਪੜ੍ਹਨਾ

ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਲੰਤੀ ਵਿਚ
ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣਾ ਪੜ੍ਹਨਾ

ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ

ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ

ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣਾ ਪੜ੍ਹਨਾ

ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ
ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣਾ ਪੜ੍ਹਨਾ

ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਸਾਬਕਾ ਮੁੱਖੀ

ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ ਐਫ ਜਰਨਲਿਜ਼ਮ, ਲੈਂਗਾਏਜ਼ਿਜ਼ ਐਂਡ ਕਲਚਰ
ਪੰਜਾਬ ਐਗਰੀਕਲਚਰਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ

ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ
ਸਾਬਕਾ ਮੁੱਖੀ

ਡੀਪਾਰਥਨ ਆਫ ਜਰਨਲਿਜ਼ਮ, ਲੈਂਗਾਏਜ਼ਿਜ਼ ਐਂਡ ਕਲਚਰ
ਪੰਜਾਬ ਐਗਰੀਕਲਚਰਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ

ਰਿਹਾਇਸ਼ : 3-ਸੀ, ਸ਼ਹੀਦ ਉਪਮ ਸਿੰਘ ਨਗਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ - 141001

ਟੈਲੀਫ਼ਨ ਨਂ: (0161) 2302888

ਰਿਹਾਇਸ਼ : 3 ਸੀ ਸ਼ਹੀਦ ਔਦੰਸ਼ ਸਨਗ ਨਗਰ ਲੁਧਿਆਣਾ - 141001

ਟੈਲੀਫ਼ਨ ਨਮੰਬਰ : (0161) 2302888

ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਜਾਂ ਕਾਰਨਾਮੇ ਸਹਾਦਤ ਦੇ
ਮੇਲੇ ਤੇ ਤਿਉਹਾਰ ਨੇ ਜਾਂ ਅਸਥਾਨ ਸੈਰ ਓ ਸਿਆਹਤ ਦੇ
ਭਗਤ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਹਨ ਜਾਂ ਮਰਕਜ਼ ਮਿੰਨਤ ਸਮਾਜਤ ਦੇ
ਇਹ ਹਨ ਸਭ ਠੋਸ ਮੁਢ ਸਾਡੀ ਸਾਂਝੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ

ਬਹਾਨੀਂ ਤੇ ਉਣ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਾਂ ਕਾਰਨਾਮੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ
ਮੀਲੇ ਤੇ ਤਿਉਹਾਰ ਨੀਂ ਯਾਂ ਅਖਾਨ ਸੀਰ ਵੀ ਸਿਆਹਤ ਦੇ
ਬੱਗਤ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਹਨ ਯਾਂ ਮਰਕਜ਼ ਮਿੰਨਤ ਸਾਬਤ ਦੇ
ਇਹੋ ਹਨ ਸਾਡੀ ਸਾਂਝੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ

ਭਾਵੇਂ ਬਚਾਲਾ

ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਤੋਹਫ਼ਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਹੀ ਨੂੰ ਸੋਗਤ

ਇਸ ਉਪਰਾਲੇ 'ਚ ਪਿ੍ਹੇ : ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਬਜਾਜ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਡਮੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਦਾ ਆਭਾਰੀ ਹਾਂ

ਇਸ ਅੱਪਾਲੇ ਉਚ੍ਚ ਪ੍ਰਚਲ ਪ੍ਰਿਮ ਸਨੌਰ ਬਿਨੈਂ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਏਕਾਡਮੀ ਨੂੰ ਦਿਹਾਨੇ ਵਾਂਗ ਨਾਲ ਹੈ।

ਮਾਲਕ - 1

1 - ੩

21

ਮਾਲਕ - 2

2 - ੩

23

ਮਾਲਕ - 3

ਕੁ ਲਗਭਗ ਮਿਲਾਵ ਹੈ ਜੋ ਖ਼ਬਰੀ ਮਿਲੀ ਹੈ
ਕੁ ਲਗ ਪਹਿਲਾ ਐਡੀਸ਼ਨ : ਮਈ 2006 ਨੂੰ
ਕੁ ਲਗ 2006 ਪੇਲਾ ਐਡੀਸ਼ਨ : ਮੈਝੀ 2006
ਕੁ ਲਗ ਕੀਮਤ : ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਚਤੀ
ਕੁ ਲਗ ਤੀਬਰੀ : ਮਾਡਰੀ ਜੰਗਲੀ ਜੰਗਲੀ

ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ

ਕੁ ਲਗ ਅਤੀ ਮਹੁੰਦੀ ਦੀ ਲੋਭ ਮਹੁੰਦੀ RBDI

ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ

ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ ਕੁ ਲਗ

ਇੱਕ ਉਪਰਾਲਾ

ਕਾਨੂੰ ਦੇ ਪਾਖਿਸਤਾਨ ਵਿਚਕਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਪਣੀ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦਾ
ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਦੇ ਸੁਹ ਸਹਿਜ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਰਵਣਾ ਮਿਲਵਰਤਾ ਤੇ ਗੁਝੇ ਪਤੰਜੀ
ਵਿਸ਼ਵਿਆਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਇੱਕ ਉਪਰਾਲਾ

ਪੰਡੀ ਬੰਦੀ ਦੇ ਸੁਹ ਸਹਿਜ ਦੇ ਮਿਲਵਰਤਾ ਸੂਫ਼ਾ ਵੀ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ	vii
ਉਦਮੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਿਵਾਰ ਕਿ ਮਾਨਵੀ ਦੇ ਮਸ਼ਵਰੀ ਪਛਾਣ	viii
ਏਠ ਹਿਤ ਪਾਸ ਵਿਚਕਾਰ ਉਦ ਸੱਭਾ ਪਛੇ ਨ, ਇੱਕ ਵਿਤਿਰਾਸੀ	ix
ਪਛੇ ਹੋਏ ਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੌਜੂਦਾ ਕਹੀ। ਇਹ ਹਿਤ ਪਾਸੀਂ ਦੇ ਰਾਹਾਂ	xii

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

I ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਵਰਣਮਾਲਾ	1
II ਲਗ ਮਾਤਰਾ ਤੇ ਅਲਾਮਤ ਦੀ ਤੁਲਨਾ	5
III ਹਰਫ਼ਾਂ ਤੇ ਅਲਾਮਤਾਂ ਦਾ ਇਬਾਰਤੀ ਜੋੜ	8

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

IV ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿੱਪੀ	ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿੱਪੀ	15
-------------------	----------------	----

ਭਾਗ ਤੀਜਾ

		ਗੁਜਰਾਤੀ ਮਿਲਵਰਤਾ
ਮਸ਼ਕ - 1	1 - ਮਿਸ਼ਨ	21
ਮਸ਼ਕ - 2	2 - ਮਿਸ਼ਨ	23
ਮਸ਼ਕ - 3		24
ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ	ਅੰਪੇ ਬਾਰੇ	32

ਇੱਕ ਉਪਰਾਲਾ

ਭਾਰਤ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚਕਾਰ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਆਪਸੀ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦਾ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਦੌਰ ਸੁਰੂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਭੋਸੇਯੋਗ ਮਿੱਤਰਤਾ ਤੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਪੜ੍ਹੇਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਚ ਬਦਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਸਿਰਕੱਢਵਾਂ ਸੂਬਾ ਹੈ ਤੇ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਭਾਰਤ ਦਾ ਉੱਦਾਗੀ ਪ੍ਰਾਂਤ। ਦੋਨੋਂ ਪੰਜਾਬ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਮਹਾਰਾਸ਼ੀ ਤੇ ਮਸ਼ਾਰਕੀ ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਹੁਣ ਨਿਰਾ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਕਹਿਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਨੇ, ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਾਂਝੀ ਲੜੀ 'ਚ ਪੋਰਟੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ। ਓਧਰ ਇਹ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਹਰਫ਼ਾਂ 'ਚ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਏਧਰ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਅੱਖਾਂ 'ਚ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ 1947 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੜ੍ਹੇ ਦੋਨੋਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਸਾਂਝੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਉਠਾ ਸਕਦੇ।

ਇਸ ਪੈਂਡਲਿਟ ਦੁਆਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਲਿੱਪੀ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ, ਬੋੜੇ ਜਿਹੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ, ਦੂਸਰੀ ਵਰਣਮਾਲਾ 'ਚ ਵੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੁ ਲਿਖ ਸਕਣ।

ਬੇਸ਼ਕ ਰੇਡੀਓ ਤੇ ਟੈਲੀਵੀਜਨ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ 'ਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਪਰਾਲਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਠੋਸ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ।

ਆਉ ਮਿਲ ਜੁਲ ਕੇ ਕਲਮ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਉਭਾਰੀਏ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਛਾਇਦਾ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਈਏ।

ਲੁਧਿਆਣਾ

ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ

pronunciation	
Spelling	
Chapter	
Dictionary	
Accent	
Illustration, Examples	

اک اپرالا

بھارت تے پاکستان درمیان بروادشت تے آپسی مل ورتن دا اک نواں دور شروع ہو یا ہے۔ اس نوں بھروسے بھری دوستی تے گوڑھے پڑوی رشتمان وچ بدلن دی لوڑ ہے۔
 پنجاب پنجاب پاکستان دا سرکلہ ھواں ٹھوپ ہے تے پوربی پنجاب بھارت دا اڈمی پرانت۔ دوویں سانچھی بڑی وچ پرداۓ ہوئے ہن ادھ ہے پنجابی بولی۔ اودھر ایہہ شاہ مکھی یا فارسی بھی وچ لکھی جاندی ہے۔ تے ایدھر گورنمنٹھی اکھڑاں وچ اہ ای کارن ہے کہ ۱۹۷۴ توں بعد پڑھے لکھے دہاں قسمان دے لوک ماں بولی سانچھی ہون دے باوجوڈ اک دوسرا دیاں لکھتاں دا فائیدہ نہیں اٹھا سکدے۔
 اس پھلکت راییں جتن کیتا گیا ہے کہ کسے اک بھی وچ سانچالی پڑھن دی قابلیت رکھن والے تھوڑے جبے اڈم نال دوسری ورن مالا وچ دی آسانی نال پڑھ لکھ سکن۔
 بے شک ریڈی یوتے ملی وثن اس پاسے پہلاں ہی کافی مدد کر ہے ہن۔ پھر دی سیقین ہے کہ ایہہ اپرالا زیادہ ٹھوس ثابت ہوئے گا۔

آؤ مل جل کے قلم دی طاقت توں ابھاریے تے اس دا فائیدہ عام لوکاں تک پہنچائیے۔
 رب بھلا کرے۔

ہزارہ سنگھ

لدھیانہ

ਸਲਾਹ

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਲਿੱਪੀਆਂ 'ਚ ਕਾਂਗਰੇਜ਼ੀ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਉਰਦੂ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ 'ਚ ਖਾਕਾ - 1 ਵਿਚ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖਣ ਤਾਂਕਿ ਨਾ ਸਿਰਫ ਇਸ ਪੈਂਫਲਿਟ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ 'ਚ ਆਸਾਨੀ ਰਹੇ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁਆਂਢੀ ਲਿੱਪੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵੀ ਵੱਧਦੀ ਰਹੇ।

ਜੇ ਦੇਸ ਕਦੀ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਉਥੇ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਹਾਲੇ ਵੀ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਰਫ ਉਰਦੂ ਮੂਲ ਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਉਪਰਾਲੇ 'ਚ ਛੁਕਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਲਡੱਜਾਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਲਿੱਪੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਇਸਦਾ ਵਖਰਾ ਵਖਰਾ ਢੰਗ ਤੇ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਉਰਦੂ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਲਿੱਪੀ ਨੂੰ ਲੜੀਵਾਰ ਰੰਮਨ (Roman), ਫਾਰਸੀ (Persian), ਤੇ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਉਰਦੂ ਹਰਫਾਂ 'ਚ ਹੀ ਲਿੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਥੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਕਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜ਼ਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਉਰਦੂ (ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ) ਵਰਣਮਾਲਾ 'ਚ ਹਰਫਾਂ ਦੀ ਤਰਜੀਬ ਸ਼ਕਲ 'ਚ ਸਾਂਝ ਅਨੁਸਾਰ ਤੇ ਗੁਰਮੁੱਖੀ 'ਚ ਧੁਨੀ ਦੀ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹੈ।

ਖਾਕਾ - 1

	ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ	ਉਰਦੂ	ਪੰਜਾਬੀ
i	Alphabet	ਹਰੂਫੇ ਤਹਜੀ	ਵਰਣਮਾਲਾ
ii	Letter	ਹਰਫ	ਅੱਖਰ
iii	Word	ਲਡੜ	ਸ਼ਬਦ
iv		ਅਲਾਮਤ, ਨਿਸ਼ਾਨੀ	ਲਗ ਮਾਤਰਾ, ਚਿੰਨ੍ਹ
v	Pronunciation	ਤਲਡੱਜ	ਉਚਾਰਣ
vi	Spellings	ਹਿੱਜੇ	ਅੱਖਰ-ਜੋੜ
vii	Chapter	ਬਾਬ	ਆਂਧਿਆਏ
viii	Dictionary	ਲੁਗਤ	ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼
ix	Accent	ਲਹਿਜਾ	ਬੋਲ-ਢੰਗ
x	Illustration, Example	ਮਿਸਾਲ	ਉਦਾਹਰਣ

ਅਲਾਮਤ ਯਾਂ ਲਗ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਮਤਲਬ ਉਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ 'ਚ ਲਗ ਮਾਤਰਾ ਨਹੀਂ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ Vowel letters (a,e,i,o,u) ਯਾਨੀ (ਆ) ਵਰਗੀ ਆਵਾਜ਼ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹਰਫ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਲੇ ਇੱਕਲੇ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਨਾਲ ਕੰਮ ਸਾਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਖਾਕੇ ਦੀ ਕਾਲਮ (iv) 'ਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਲਾ ਖਾਨਾ ਖਾਲੀ ਹੈ।

ਤਹਜੀ ਅਤੇ ਹਿੱਜਾ ਅਰਬੀ ਲਫਜ਼ ਹਨ। ਤਹਜੀ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਹਿੱਜੇ ਕਰਨਾ।

ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਉਰਦੂ ਹਰਫ਼ਾਂ 'ਚ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਾਰਸੀ ਦੇ 32 ਦੇ 32 ਹਰਫ਼ ਉਰਦੂ ਲਿਖਣ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੇਸ਼ਕ ਅਰਬੀ ਦੇ ਸਾਰੇ 28 ਹਰਫ਼ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਵਰਣਮਾਲਾ (alphabet) ਨੂੰ ਸੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਫਾਰਸੀ ਲਿੱਪੀ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ 'ਚ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਫਾਰਸੀ ਸੀ।

ਮੌਲਵੀ ਫਿਰੋਜ਼ਉਲਦੀਨ ਦੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ 'ਜਾਮਿਆ ਵਾ ਜਦੀਦ ਫਿਰੋਜ਼ਉਲਗਾਤ ਉਰਦੂ' (ਚੰਥਾ ਅਡੀਸ਼ਨ 1987, ਦਿੱਲੀ) ਅਨੁਸਾਰ ਉਰਦੂ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇ 7 ਹਰਫ਼ ਪੇ (ਪ), ਟੇ (ਟ), ਚੇ (ਚ), ਡਾਲ (ਡ), ਝੇ (ਝ), ਜਾਏ ਤੇ ਗਾਫ (ਗ) ਅਰਬੀ ਮੂਲ ਦੇ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਟੇ (ਟ), ਡਾਲ (ਡ), ਝੇ (ਝ) ਫਾਰਸੀ ਲਿੱਪੀ 'ਚ ਨਹੀਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ।

ਜਦ ਉਰਦੂ ਲਸ਼ਕਰੀ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ 'ਚ ਸ਼ਿਅਰ ਓ ਸੁਖਨ (ਕਵਿਤਾ) ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਬਣ ਗਈ, ਸਥਾਨਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਕਾਰਨ ਇਸਦੇ ਤਲਛੱਜਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵਧਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਕਈ ਉਚਾਰਣ ਅਪਣਾਏ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚ (ਟ, ਡ, ਝ) ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਰਦੂ ਵਰਣਮਾਲਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਲਿੱਪੀ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ਲਾਘਯੋਗ ਦੇਣ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਉਰਦੂ ਸ਼ਿਅਰ ਓ ਸੁਖਨ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਭਰ ਰਹੀ ਸੀ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਦੇ ਨਾਤੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਬਣਾਉਣ 'ਚ ਜੁਟੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਠੋਸ ਬੁਨਿਆਦ ਦਾ ਇਹ ਤਾਰੀਖੀ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸਰਪਰਸ਼ਤੀ ਤੋਂ ਮਹਿਰੂਮ ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਹੁਣ ਜਦ ਕਿ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਭਾਰਤ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵੀ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੰਗਾਰ ਹੈ ਕਿ ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉੱਘੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਬੁਲੰਦੀ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਕਮਰ ਕੱਸ ਲੈਣ।

ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਿਰਫ 20 ਹਰਫ਼ ਹਨ। ਇਸ ਕਮੀ ਨੂੰ ਹਰਫ਼ਾਂ ਤੇ ਅਲਾਮਤਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਨਾਲ ਯੋਗ ਉਚਾਰਣ ਬਣਾ ਕੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। (ਖਾਕਾ-2)

ਕਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੇ ਇਕ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਚਾਰਣ ਹਨ। ਉਚਾਰਣ ਅਕਸਰ ਹਿੱਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪਾਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅੱਖਰ ਜੋੜ ‘ਚ ਕਦੀ ਕੋਈ ਹਰਫ਼ ਖਾਮੇਸ਼ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਮ-ਹਿੱਜਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਵੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਕਾਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ‘ਚ ਐਸਾ ਕੋਈ ਭਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਰੂਟੀਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ‘ਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ‘ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰੀ (optional) ਮਜ਼ਮੂਨ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਲਹਿਜਾ (accent) ਤੇ ਸਥਾਨਿਕ ਮਾਹੌਲ ਦਾ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬੋਲਣ ਦੇ ਢੰਗ ਤੋਂ ਹਰ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਾਸੀ ਦੀ, ਉਹ ਕਿਤੇ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਝੱਟ ਪਛਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤਲੱਡੜਾ candy (ਕੈਂਡੀ), dandy (ਡੈਂਡੀ), sandy (ਸੈਂਡੀ) ਦੇ ਆਦੀ ਆਂਧੀ, ਬਾਂਧੀ, ਗਾਂਧੀ ਵਰਗੇ ਸ਼ਬਦ ਠੀਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ then, when, hen, ten ਨੂੰ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ‘ਚ ਲਿਖਣ ਲਈ ਯੋਗ ਅਲਾਮਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਬੋਲ-ਢੰਗ ‘ਚ ਐਸਾ ਨਿਆਰਪਣ ਬਿੜੇ ਮਥੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ।

ਚੂੰਕਿ ਆਲਮੀ ਸੱਤਾ ਤੇ ਆਪਸੀ ਮੇਲ ਜੋਲ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਰਲ ਤੇ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਣ ‘ਚ ਕੋਈ ਝਿੱਜਕ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਨਵੇਂ ਘੜੇ ਜਾਂ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਆਲਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਆਮ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦ ਜਲਦੀ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ modern ਲਫ਼ਜ਼ ‘ਜਦੀਦ-ਆਧੁਨਿਕ-ਨਵੀਨ’ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ‘ਚ ਕਾਫ਼ੀ ਆਸਾਨ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵੀ। ਇਸ ਲਈ ਖਾਕਾ-1 ‘ਚ ਇੱਤੇ ਗਏ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਤੇ ਸਰਲ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਵਰਣਮਾਲਾ, ਉਚਾਰਣ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਹਿੱਜਾ, ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ, ਲਹਿਜਾ, ਮਿਸਾਲ ਆਦਿ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਬਾਬ I, II ਤੇ III ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਜਾਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਹਨ ਤੇ ਬਾਬ IV ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ‘ਚ ਮਹਾਰਤ ਰਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ; ਮਸ਼ਕਾਂ ਦੋਨੋਂ ਲਈ ਸਾਂਝੀਆਂ ਹਨ।

مشورہ

پنجابی بھاشا دے پر یکیاں ٹوں جہڑے کہ شاہ مکھی تے گورمکھی دوہاں ہی لپیاں وچ کاروباری گیان حاصل کرنا چاہو ہندے ہن صلاح دتی جاندی ہے کہ جہاں شبد اس دی انگریزی، اردو تے پنجابی وچ خاکہ۔ ۱ وچ ٹلکنا کیتی گئی ہے۔ اُس ٹوں دھیان وچ رکھن تاں کہ نہ صرف اس پہنچ دوآرا جو جانکاری دتی گئی ہے اُس ٹوں سمجھن وچ آسانی رہے۔ بلکہ اُنہاں دی گواہندھی

لپی دے سماہوت (ادب) بارے وچپسی وی لگاتار ودھدی رہے۔

جو دیش کدی برطانوی راج دیاں بستیاں رہ چکے ہن۔ اوتحے ادھی صدی توں زیادہ سماں بیت جان دے باوجوڑ انگریزی دا ددبہ ہالے وی قائم ہے۔ تے اُسدے کئی لفظ روزانہ گل بات دا حصہ بن گئے ہن۔ شاہ مکھی دے بہت سارے حرف اردو مول دے ہن۔ اس لئی اس اپرالے وچ ڈھکویں اردو لفظاں بارے گیاں وی ضروری ہے۔

لپی بھاشا دے لکھتی روپ ٹوں کہیا جاندا ہے۔ جس لئی ہرزبان دے اپنے اپنے نام ہن۔ انگریزی لپی ٹوں رومن، سنسکرت دی ٹوں دیوناگری، اردو و الی ٹوں Persian (فارسی) تے پنجابی لپی ٹوں پاکستان وچ شاہ مکھی تے بھارتی پنجاب وچ گورمکھی کہیا جاندا ہے۔

خاکہ ۱۔

پنجابی	اردو	انگریزی	
ورن والا	حروف تہجی	Alphabet	i
اکھر	حرف	Letter	ii
شبد	لفظ	word	iii
اچارن	تعلظ	Pronunciation	iv
اکھر جوڑ	تہجی	Spellings	v

چخابی	اُردو	اگریزی
لگ ماترا	علامت / نشانی	- vi
بول ڈھنگ	لچم	Accent vii
ادھیائے	باب	Chapter viii
شدکوش	لغت	Dictionary ix
اواہرن	مشال	Example x

علامت دا مطلب ہے نشانی جو اواز ٹوں پر بھاوت کرن لئی ورتی جاندی ہے۔ اگریزی وچ کوئی ایسی نشانی / لگ ماترا نہیں ورتی جاندی Vowel letters (a,e,i,o,u) توں کلے کلے یا انہاں دے جوڑ نال ایہہ کم سارا لیا جاندا ہے۔ اس کارن خاکہ۔ ۱۔ کالم (VI) وچ اگریزی والا خانہ خالی ہے۔ گورنمنٹھی وچ جس کے شبد وچ یا اکھر نال لگ ماترا نہ ہوئے اس ٹوں ماترا ملکت یا زیرا ملکت کہیا جاندابے۔ تجھی تے بھاج عربی لفظ ہن۔ تجھی مول شبد ہے۔ بھاج دا بھاو کے حرف دا لفظ وچ تحریری رہا پہے۔

ہر قوچی وچ حروف دی ترتیب ٹوں ورن مالا (alphabet) کہندے ہیں۔ ایہہ حروف دی شکل وچ سانجھ یا آواز (ڈھنی) دی نزدیکی انوسار کیتی جاندی ہے۔ شاہ ملکھی اردو ورن مالا وچ لکھی جاندی ہے۔ فارسی دے 32 دے 32 حرف اردو لکھن لئی استعمال ہندے ہیں۔ بے شک عربی دے سارے 28 حرف وی انہاں وچ شامل ہن پر اس ورن مالا ٹوں شروع توں ہی فارسی چی دا نام دتا گیا ہے کیونکہ وی دربار وچ فارسی سرکاری زبان ہی۔

مولوی فیروز الدین دی مرتب جامع وجدید فیروز اللغات اردو (چوتھا ایڈیشن 1987ء)

انوسار اردو ورن مالا دے 7 حرف

پ - ٹ - چ - ڈ - ڑ - ٿ - گ

عربی مول دے نہیں ہن۔ اتے

ٹ - ڏ - ڙ

فارسی تحریر وچ استعمال نہیں ہندے۔

جد اردو لکھری بولی توں شاہی دربار وچ شعر دھن (کوتا) دی زبان بن گئی۔ سھاںک ماحول

کارن اسدے تلفظاں دا گھرہ پھیلن لگ پیا۔ بھارتی مول دے کئی اچارن اختیار کئے جان لگ پئے۔
چباں وچ (ث۔ڈ۔ڑ) شامل ہن۔ سیس دی رفتار نال پنجابی دے لکھاریاں نے اردو ورن
مالاؤں شاہ مکھی کہنا شروع کروتا۔

پنجابی دی ٹھوس بیاد دا ایہہ تاریخی ثبوت ہے کہ شاہ مکھی تے گورمکھی سرپرستی
توں محروم ہون دے باوجود وی وکت ہندیاں رہیاں۔ اس وچ شاہ مکھی لکھاریاں دی
قابل تعریف دین ہے۔

کئی انگریزی حرفاں دے بجا روپ وچ اک نالوں زیادہ اچارن ہن۔ اچارن اکثر
چھیاں دا پابند نہیں ہندے۔ اکھر جوڑ وچ کئی حرف خاموش رہندے ہن۔ ہم بجا شبدات دے
اچارن وی وکھوکھہ ہو جاندے ہن۔ ایہہ ذکر اس کر کے کیتا گیا ہے کہ شاہ مکھی تے گورمکھی
وچ ایسا کوئی بھلکیحا نہیں پایا جاندا۔ جے انگریزی انہاں ترثیاں دے باوجود اینی پرسدھ
بھاشا بن سکدی ہے۔ تاں ساؤں پنجابی بھاشا دے ادبی معیار ٹوں اچا چکن وچ کوئی کسر نہیں
چھڈنی چاہیدی۔ خاص طورتے ہن جد کہ پچھی مملکاں وچ پنجابی ٹوں اختیاری (optional)
مضبوں دا درجہ ملنا شروع ہو گیا ہے۔

لہجہ (accent) ائے مقامی ماحول دا اثر پیندا ہے۔ انگریزی لفظاں
(candy) کینڈی۔ (dandy) ڈینڈی۔ (sandy) سینڈی بول ڈھنگ دے عادی
آنڈھی۔ بانڈھی۔ گانڈھی ورگے شبد ٹھیک طورتے نہیں بول سکدے۔ اس طراں ہی
(then, when, hen, ten) ٹوں گورمکھی تے شاہ مکھی وچ لکھن لئی یوگ علامت نہیں ملدي۔
ایسا نیارہ پن علاقائی پہچان دے طورتے کھڑے متھے سویکار کر لینا چاہیدا ہے۔

چونکہ عالمی سطح تے آپسی میل جوں دو دھریا ہے اس کر کے اک ڈوجی زبان دے سادھتے عام
پر چلت شبد استعمال کرن وچ کوئی جھجک نہیں ہونی چاہیدی۔ نویں گھڑے یا مول بھاشادے مشکل
لفظاں نالوں عالمی طورتے عام ورتے جاندے شبد جلدی سمجھ آ جاندے ہن جس طراں کہ
(Modern) ماڈرن لفظ جدید۔ آدھنک آد دے مقابلے وچ زیادہ پر چلت ہے۔ اس کر کے
اس پسخت وچ عام ورتوں پچاؤں والے لفظاں جس طراں کہ ورن مالا۔ علامت۔ لہجہ۔ باب۔ سچے۔
اچارن۔ مثال آد ٹوں استعمال وچ پہل دیتی گئی ہے۔

بھاگ پہلا گورمکھی وچ جانکاری رکھن والیاں لئی لکھیا گیا ہے تے بھاگ ڈوجا شاہ مکھی وچ
مہارت رکھن والیاں لئی۔ مشقاں سانچھیاں ہن۔

ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਵਰਣਮਾਲਾ

ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਵਰਣਮਾਲਾ 'ਚ ਉਰਦੂ ਕਾਇਦੇ (ਪਰਾਈਮਰ) ਅਨੁਸਾਰ 37 ਹਰਫ਼ ਹਨ। ਚੂਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਸਿਰਫ਼ ਅਲਾਮਤ (ਲਗ ਮਾਡਰਾ) ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਇਸ ਲਈ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ 'ਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੰਬਰ 35 ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਹਰਫ਼ (ﻃ - ۴ - ۷ - ۸ - ۹) ਦੋਵਾਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਸ਼ਕਲ ਤੇ ਮੱਦ (ﻃ), ਨੁਕਤਾ (۰), (۶) ਸ਼ਦ (۷), ਪੇਸ਼ (۸), (۹), ਗੋਲ ਮੋਟਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੇ ਛੋਟੀ ਲਕੀਰ ਦੋਵਾਂ ਕੋਈ ਇੱਕ ਮਿਥਿਆ ਹੋਇਆ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾਉਣ ਜਾਂ ਜੋੜਣ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਨੁਕਤਿਆਂ ਦਾ ਨੰਬਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਤੱਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਖਾਕਾ - 2 'ਚ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਵਰਣਮਾਲਾ 'ਚ ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਖਾਕੇ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੇਗੀ ਕਿ (ﻃ - ۷ - ۸) ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਅਤੇ (۶) ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਉਰਦੂ/ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਦੇ ਲੜੀਵਾਰ ਨੰਬਰ 1, 9, 11, 14, 22 ਤੇ 35 ਹਰਫ਼ ਹਨ। ਬਾਬ- II ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਨੁਕਤਾ/ਬਿੰਦੀ, ਮੱਦ (ﻃ), ਸ਼ਦ (۰) ਤੇ ਪੇਸ਼ (۸) ਅਲਾਮਤ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੋਲ ਮੋਟੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੇ ਲਕੀਰ ਦੀ ਹਰਫ਼ ਜਾਂ ਅਲਾਮਤ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੋਈ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਖਾਕਾ - 2

ਲੜੀ ਨੰ.	ਹਰਫ਼	ਉਚਾਰਣ	ਅੱਖਰ		ਭਾਰੀ ਆਵਾਜ਼		ਨੋਟ
			ਮੂਲ	ਮਿਥਿਆ	ਮੂਲ	ਅਪਣਾਇਆ	
1	ਿ	ਅਲਫ਼	ਅ	-	-	-	ਅਲਫ਼ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਹਿੰਦਸਾ ਇੱਕ ਵਰਗੀ ਹੈ
							— ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਹਰਫ਼
2	ٻ	ਬੇ	ਬ	-	ਭ	ڙ (ڻ)	— ਹੇਠ ਨੁਕਤਾ
3	ڏ	ਪੇ	ਪ	-	ਫ਼	ڙ (ڻ)	— ਹੇਠ ਤਿੰਨ ਨੁਕਤੇ
4	ٿ	ਤੇ	ਤ	-	ਥ	ڙ (ڻ)	— ਉੱਤੋਂ ਦੋ ਨੁਕਤੇ
5	ڻ	ਟੇ	ਟ	-	ਠ	ڙ (ڻ)	— ਉੱਤੋਂ ੬ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ
6	ڍ	ਸੇ	-	ਸ	-	-	— ਉੱਤੋਂ ਤਿੰਨ ਨੁਕਤੇ

ਲੜੀ ਨ :	ਹਰਦ	ਉਚਾਰਣ	ਅੱਖਰ		ਭਾਰੀ ਆਵਾਜ਼		ਨੋਟ
			ਮੂਲ	ਮਿਥਿਆ	ਮੂਲ	ਅਪਣਾਇਆ	
7	ਕ	ਜੀਮ	ਜ	-	ਝ	ਯ (ਯੁ)	ੴ ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਹਰਦ
8	ਕ	ਚੇ	ਚ	-	ਛ	ਯੁ (ਯੁ)	ੴ ਵਿਚ ਨੁਕਤਾ
9	ਕ	ਹੋ	-	ਹ	-	-	ੴ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਨੁਕਤੇ
10	ਕ	ਖੇ	-	ਖ	-	-	ੴ ਦੀ ਸ਼ਕਲ
							ੴ ਉੱਤੇ ਨੁਕਤਾ
11	,	ਦਾਲ	ਦ	-	ਧ	ਯੁ (ਯੁ)	ੴ, ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਹਰਦ
12	,	ਡਾਲ	ਡ	-	ਚ	ਯੁ (ਯੁ)	ੴ, ਉੱਤੇ ੬ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ
13	,	ਜਾਲ	-	ਜ	-	-	ੴ, ਉੱਤੇ ਨੁਕਤਾ
14	,	ਰੇ	ਰ	-	-	-	ੴ, ਦੀ ਸ਼ਕਲ
15	,	ੜੇ	ੜ	-	-	-	ੴ, ਉੱਤੇ ੬ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ
16	,	ਜੇ	-	ਜ	-	-	ੴ, ਉੱਤੇ ਨੁਕਤਾ
17	,	ਜੇ-ਜਾਏ	-	ਜ	-	-	ੴ, ਉੱਤੇ ਤਿੰਨ ਨੁਕਤੇ
							ੴ ਤੇ ੯/੯ ਦਾ ਸੌਨ
18	ਸ	ਸੀਨ	ਸ	-	-	-	ੴ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ
19	ਸ	ਸ਼ੀਨ	-	ਸ	-	-	ੴ ਉੱਤੇ ਤਿੰਨ ਨੁਕਤੇ
20	ਸ	ਸੁਆਦ	-	ਸ	-	-	ੴ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ
21	ਸ	ਜੁਆਦ	-	ਜ	-	-	ੴ ਉੱਤੇ ਨੁਕਤਾ
							੬ ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਹਰਦ
22	ਤ	ਤੋਏ	-	ਤ	-	-	੬ ਦੀ ਸ਼ਕਲ
23	ਤ	ਜੋਏ	-	ਜ	-	-	੬ ਉੱਤੇ ਨੁਕਤਾ
							੫ ਤੇ ੬ ਦਾ ਸੌਨ
24	ਅ	ਐਨ	-	ਅ	-	-	੫ ਤੇ ੬ ਦਾ ਸੌਨ
25	ਅ	ਗੈਨ	-	ਗ	-	-	੫ ਉੱਤੇ ਨੁਕਤਾ

ਲੜੀ ਨ :	ਹਰਫ਼	ਅੱਖਰ	ਭਾਰੀ ਆਵਾਜ਼				ਨੋਟ
			ਮੂਲ	ਮਿਥਿਆ	ਮੂਲ	ਅਪਣਾਇਆ	
26	ਫ	ਫੇ	-	ਫ	-	-	ਬਾਕੀ ਦੇ ਹਰਫ਼ — ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਮੌਟੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੇ ਨੁਕਤਾ
27	ਚ	ਕਾਫ਼	-	ਕ	-	-	ਜੁ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਮੌਟੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੇ ਦੋ ਨੁਕਤੇ
28	ਕ	ਕਾਫ਼	ਕ	-	ਖ	ਖ (ਖੁੱਕ)	— ਦੀ ਸੱਜੀ ਨੋਕ ਉੱਚੀ ਕਰਕੇ ਲਕੀਰ ਜੋੜਣ ਨਾਲ
29	ਗ	ਗਾਫ਼	ਗ	-	ਘ	ਘ (ਘੁੱਕ)	ਕੁਝ ਤੇ ਲਕੀਰ
30	ਲ	ਲਾਮ	ਲ	-	-	-	ਜੁ ਦਾ ਸੱਜਾ ਬਾਜੂ ਉੱਚਾ ਕਰਕੇ
31	ਮ	ਮੀਮ	ਮ	-	-	-	। ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦੁਮਦਾਰ ਮੌਟਾ ਨਿਸ਼ਾਨ
32	ਨ	ਨੂਨ	ਨ	-	-	-	ਜੁ ਵਿਚ ਨੁਕਤਾ
33	,	ਵਾ/ਵਾਓ	ਵ	-	-	-	, ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਟੇਢ ਮੌਟੀ ਕਰਕੇ
34	ਹ	ਹੇ/ਹਾ	ਹ	-	-	-	ਇਸ ਨੂੰ ਗੋਲ ਹੋ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
35	ਿ	ਹਮਜ਼ਾ	-	-	-	-	ਿ ਦੀ ਸ਼ਕਲ
36	ਯ	ਯੇ/ਯਾ	ਯ	-	-	-	ਛੋਟੀ ਯੇ
37	ਔ	ਯੇ	-	-	-	-	ਵਡੀ ਯੇ

(i) ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ 'ਚ ਿ ਤੇ ਔ ਨੂੰ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅਲਾਮਤੀ ਹਰਫ਼ ਹਨ। ਗੋਲ ਹੋ (੦) ਦੇ ਬਾਅਦ ਛੋਟੀ ਯੇ (ਿ) ਨੂੰ 35 ਵਾਹੂ ਹਰਫ਼ ਮਿਥਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ii) ; ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਫ਼ਜ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਸਹਾਇਕ ਹਿੱਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ 'ਚ ; ਦੇ ਬਾਅਦ ; ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(iii) ਦੇਸ ਦੋ-ਹਿੱਜਾ ਲੜਜ਼ ਰ੍ਗ, ਰ੍ਕ, ਰ੍ਮ, ਰ੍ਡ, ਰ੍ਤ, ਰ੍ਥ, ਰ੍ਭ, ਰ੍ਤ੍ਰ, ਰ੍ਥ੍ਰ, ਰ੍ਭ੍ਰ.
ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਪਰ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿੱਪੀ 'ਚ ਉਹ ਲੜੀਵਾਰ
ਭ, ਫ, ਥ, ਠ, ਝ, ਛ, ਚ, ਖ ਅਤੇ ਘ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

(iv) ਅ ਅਲੱਫ ਤੇ ਈ; ਸ ਸ ਦੇ ਨਾਲ ਥ ਤੇ ਚ;
ਹ ਗੋਲ ਹੇ ਤੇ ਏ; ਕ ਕ ਤੇ ਤ;
ਤ ਤ ਅਤੇ ਟ

ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਲਈ ਤੁਲਨਾ ਯੋਗ ਮਿਥ ਲਏ ਗਏ ਹਨ।

(v) ਸ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਸ਼ ; ਖ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਖ ;
ਗ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਗ ਈ ; ਫ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਫ ਵ ;
ਜ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਜ ਤ-ਤ-ਪ-ਪ ;
ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲਗ ਮਾਤਰਾ ਤੇ ਅਲਾਮਤ ਦੀ ਭੁਲਨਾ

ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ 'ਚ ਅਲਾਮਤਾਂ ਲਈ ਮੱਦ (~), ਸ਼ੱਦ (-) ਜ਼ਰ (.), ਜ਼ਬਰ (.) ਪੇਸ਼ (') ਅਤੇ (ਵੀ-ਟੈਕ) ਦੇ ਹਰਫ਼, ਮੁਕਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜੰ ਮਾਤਰਾ ਨਾਲ, ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(a) ਮੱਦ (~)

ਮੱਦ ਅਰਥੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਲਫਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ (ਚੜ੍ਹਾਈ)। ਮੱਦ ਸਿਰਫ਼ ਅਲਫ਼ ਉੱਤੇ ਹੀ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਧੁਨੀ ਆ 'ਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (الف + الف = آ)

اُ ਅੱਗ - گ آਗ - ب ਅੱਬ - آ ਆਬ

ਅਲਫ਼ ਦਾ (۱) ਰੂਪ ਸਿਰਫ਼ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

اُ ਆਹ - آم ਆਦਮ - آن ਆਸਮਾਨ

ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਹਿੱਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰਮੁੱਖੀ 'ਚ (ਅ) ਦੇ ਥਾਂ ਕੰਨਾ (۲) ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ 'ਚ ਅਲਫ਼ ਹੀ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਾਮ (شام) ਰਾਮ (رام) ਖਾਕ (خاک) ਸ਼ਾਮ -

ਮਾਲਦਾਰ (شاندار) ਸ਼ਾਨਦਾਰ (مالدار) ਮਾਲਦਾਰ

ਕੰਨੇ ਉੱਤੇ ਬਿੰਦੀ (۳) ਅਧੇ ਨੂਨ (ਨੂਨ ਗੁੱਨਾ) ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਨੂਨ ਚੌ ਨੁਕਤਾ ਹਟਾਉਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਅੱਧੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਨਕ ਚੌ ਨਿਕਲੀ ਹੋਵੇ।

ਮਾਨ (مان) ਮਾਨ - مان (مان) ਮਾਨ (کان) ਕਾਨ (کان) ਕਾਨ -

ਗਾਂ (گان) ਗਾਂ (گان) ਗਾਨ - آ ਆਂ - آ ਆਨ

(b) ਜ਼ਰ ਤੇ ਜ਼ਬਰ

(i) ਜ਼ਰ: ਜੇ ਕਿਸੇ ਹਰਫ਼ ਦੇ ਪੈਰ ਹੇਠ (-) ਦੀ ਅਲਾਮਤ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਰ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ 'ਨੀਚੇ' ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਹੇਠ ਨੂੰ ਖਿਚਦੀ ਹੈ।

ب (بن) بن - بਿਨ

گ (گن) گਨ - گਿਨ

گ (گਰ) گਰ - گਿਰਦ

ਨੋਟ 1 : ਜ਼ਰ (-) ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਿਹਾਰੀ (f) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

(ii) ਜ਼ਬਰ: ਜੇ ਜ਼ਰ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਕਿਸੇ ਹਰਫ਼ ਦੇ ਉੱਪਰ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਬਰ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ 'ਜ਼ਰ, ਉਚਾਈ'

ਨੋਟ 2 : ਵਡੀ ਯੇ (ੜ) ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਤਰਾ ਲਾਂਵਾਂ (ੴ) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਤੇ ਜ਼ਬਰ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਇਹ ਦੁਲਾਵਾਂ (ੴ) ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮੈਲ (ਮੈਲ) ਮੈਲ, ਮੈਲ (ਮੈਲ) ਮੈਲ - ਬੈਲ (ਬੈਲ) ਮੈਲ, ਬੈਲ - ਬੋਲ (ਬੋਲ) ਮੈਲ
 ਜੈਨ-ਹੈਨ (ਜੈਨ-ਹੈਨ) ਹੈਨ, ਹੈਨ (ਹੈਨ) ਹੈਨ, ਹੈਨ - ਬੋਗ (ਬੋਗ) ਬੋਗ, ਬੋਗ
 (iii) ਜੇ ਜੋਰ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਰਕਤ ਵਾਲੀ ਜੋਰ
 ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਲਫਜ਼ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ।

ਕਾਰੇ ਨੇਕ (ਨੇਕੀ ਦਾ ਕੰਮ) ॥

ਹਰਕਤ ਵਾਲੀ ਜੋਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ preposition (of ofਾਂਡ) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਨੋਟ 3 : ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਐਸਾ ਲਫਜ਼-ਜੋੜ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

(c) ਛੋਟੀ ਯੇ

ਨੋਟ 4 : ਛੋਟੀ ਯੇ (ੴ) ਆਖਰੀ ਹਿੱਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਤਰਾ ਬਿਹਾਰੀ (ੴ) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।
 ਬੀ - ਗੀ (ਗੀ) ਬੀ - ਦੀ (ਦੀ) ਦੀ

(d) ਪੇਸ਼ (ੴ)

(i) ਕਿਸੇ ਅੱਖਰ ਉੱਤੇ (ੴ) ਅਲਾਮਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੇਸ਼ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ‘ਅੱਗੇ, ਸਾਹਮਣੇ’।
 ਪੇਸ਼ ਉਸ ਅੱਖਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਚੁਕਦੀ ਹੈ।

ਬੁਤ (ਬੁਤ) - ਦੂਜਨ (ਦੂਜਨ) - ਪੁਨ (ਪੁਨ) - ਤੂਸੀਂ (ਤੂਸੀਂ) - ਦੁਸ਼ਮਣ

ਨੋਟ 5 : ਪੇਸ਼ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਤਰਾ ਅੰਕਰ (-) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

(ii) ਜੇ (ੴ) ਉੱਤੇ ਪੇਸ਼ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਕੂਕ ਵਾਂਗ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਲੈ
 ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਓ - ਓ ਉੱ - ਓ (ਬੁਨ) ਬੁਨ - ਬੋ (ਬੁਨ) ਬੁਨ - ਬੋ (ਬੁਨ) ਬੁਨ - ਦੂਨ (ਦੂਨ) ਦੂਨ

ਨੋਟ 6 : (ੴ) ਹੋੜਾ (ੴ) ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ (ੴ) ਦੁਲੋਕੜ (ੴ) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਨੋਟ 7 : ਜੇ (ੴ) ਤੇ ਜ਼ਬਰ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ (ੴ) ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਤਰਾ ਕਨੋੜਾ (ੴ) ਦਾ ਕੰਮ
 ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਰੋ - ਰੋ (ਰੋ) ਰੋੜਾ - ਜੋੜਾ (ਜੋੜਾ) ਜੋੜਾ - ਹੋੜਾ (ਹੋੜਾ) ਹੋੜਾ - ਘੋੜਾ (ਘੋੜਾ)

ਰੂੰਹੋ - ਰੂੰਹੋ (ਰੂੰਹੋ) ਦੌੜਾ - ਜੌੜਾ (ਜੌੜਾ) ਜੌੜਾ - ਚੌੜਾ (ਚੌੜਾ) ਚੌੜਾ

(e) ਸੱਦ (-)

(-) ਦੀ ਅਲਾਮਤ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਰਬੀ ਲਫਜ਼ ਤਸ਼ਦੀਦ ਦਾ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਹੈ
 ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ‘ਜੋਰ ਵਰਤਨਾ’, ਜਿਸ ਅੱਖਰ ਉੱਤੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ
 ਬਾਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਮੁਕੱਦਰ (ਮੁਕੱਦਰ) ਮੁਕੱਦਰ - ਸ਼ਹਦ (ਸ਼ਹਦ) ਸ਼ਹਦ

ਨੋਟ 8 : ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿਖਤ 'ਚ (੧) ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਦੋ-ਅੱਖਰੀ ਜੋੜ ਤੇ ਜੋੜ ਪਾਉਣਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਤੇ ਅੱਧਰ (੨) ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬੱਟ - ਰੱਬ - ਭੱਥ (ਥੱਥ) ਭੱਥ - ਭੱਥ (ਥੱਥ) ਭੱਥ

(f) ਅਲਫ਼ ਮੱਦ (੧) ਤੇ ਹਮਜ਼ਾ (੨) ਦਾ (੩) - ਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਨਾਲ ਜੋੜ, ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪੁਨੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(i)	ਜਾਓ (ਨਾਵ) ਜਾਓ	ਓ ਆਓ
	ਦਬਾਓ (ਡਬਾਵ) ਦਬਾਓ	(ਬਡੁਆਵ) ਬੜਾਓ
(ii)	ਜਾਈ (ਨਾਈ) ਜਾਈ	ਓ ਆਈ
	ਦਬਾਈ (ਡਬਾਈ) ਦਬਾਈ	(ਬਡੁਆਈ) ਬੜਾਈ
(iii)	ਗਾਏ (ਗੁਏ) ਗਾਏ	ਓ ਆਏ
	ਸਵਾਏ (ਸਵਾਈ) ਸਵਾਏ	(ਬਡੁਆਈ) ਬੜਾਏ
	ਆਈਏ (ਨਾਈਏ) ਆਈਏ	ਜਾਈਏ

ਖਾਕਾ - 3

	ਗੁਰਮੁੱਖੀ	ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ	ਉਦਾਹਰਣ
i	ਅੰਕੜ (੯)	ਪੇਸ਼ (੧)	ਉੱਚ : (ਕੁਠ) ਕੁਟ ਕੁਟ
ii	ਦੁਲੈਕੜ (੯)	, ਉੱਪਰ ਪੇਸ਼ ;	ਉੱਨ : (ਬੁਠ) ਬੁਟ ਬੁਟ
iii	ਹੋੜਾ (੯)	,	ਓਮ : ਰੋਗ ਰੋਗ
iv	ਕਨੌੜਾ (੯)	, ਤੇ ਜੱਬਰ ,	ਗੁਰੂ : ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ
v	ਸਿਹਾਗੀ (੬)	ਜੇਰ	ਕਿਲ : ਦਿਲ ਦਿਲ
vi	ਬਿਹਾਗੀ (੬)	ਹੀ	ਦਾਦੀ : (ਵਹੀ) ਵੀ ਧੀ
vii	ਲਾਂਵ੍ਹ (੯)	ਕੁ	ਦੇ : ਦੇ ਦੇ
viii	ਦੁਲਾਂਵ੍ਹ (੯)	ਉੱਤੇ ਜਬਰ	ਗੈਰ : (ਗੈਰ) ਗੈਰ
ix	ਕੰਨਾ (੯)	ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਤੇ ਆਕਰੀ ਹਿੱਜੇ ਦੇ ਨਾਤੇ ਅ (ਮੁਕਵਰ)	ਬਾਲ : (ਬਾਲ) ਬਾਲ ਚਿਰਾਗ : (ਚਿਰਾਗ) ਚਿਰਾਗ ਦਾਦਾ : (ਦਾਦਾ) ਦਾਦਾ

ਬਿਦੀ (੧) ਤੇ ਟਿੱਪੀ (੨) ਬਾਰੇ ਜੋ ਨੂਨ ਦੀ ਮਿਲੀ ਜੁਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਾਬ (IV) ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦਸਾਂਗੇ।

ਹਰਫਾਂ ਤੇ ਅਲਾਮਤਾਂ ਦਾ ਇਥਾਰਤੀ ਜੋੜ

ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਵਰਣਮਾਲਾ 'ਚ ਹਰਫਾਂ ਦੀ ਤਰੰਗੀ ਸ਼ਕਲ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ
ਅਲਫ਼ ।, ਦਾਲ ੴ, ਡਾਲ ੳ, ਜਾਲ ; ,
ਰੇ ੴ, ਝੇ ੴ, ਜੇ ੴ, ਜਾਏ ੴ, ਅਤੇ ਵਾ ,

ਨੌ (9) ਐਸੇ ਹਰਫ਼ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਅੱਖਰ-ਜੋੜ ਚ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਕਾਇਮ ਰਖਦੇ ਨੇ
ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਲਫ਼ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੀ ਸੌਖ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਅਲਫ਼ ਗੁਰਪ' ਮਿਥ
ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਅਠਾਈਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚ (ਬੇ) ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ ਹੈ 'ਬੇ ਗੁਰਪ'-

ਅਲਫ਼ ਗੁਰਪ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ

(i) ਇਹ ਹਰਫ਼ ਸ਼ਬਦ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਹਸਤੀ ਟਿਕਾਈ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਰੋ - ਦੋ - ਰੁੰਡਰ - ਆੜ੍ਹ - ਓਰ੍ਡੂ ਉਰਦੂ

ਦਰਾਵੜ - ਆਵਾਜ਼ - ਆਰਜ਼ੂ - ਓਵਾਰ ਔਜ਼ਾਰ

(ii) ਜੇ ਆਖਰੀ ਹਿੱਜਾ ਬੇ ਗੁਰਪ ਚੋਂ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਦੀ - ਆਪ - ਰਾਤ - ਰਾਤ - ਦਾਗ

ਅਦਰਕ - ਵਰਿਛ - ਵਰਦੀ - ਵਰਦੀ

ਆਵਾਰਾ - ਰਾਵਣ - ਅਜ਼ਾਨ - ਵਾਰਥ

(iii) ਜੇ ਕੋਈ ਲਫ਼ਜ਼ ਅਲਫ਼ ਤੇ ਬੇ ਦੋਵਾਂ ਗੁਰਪਾਂ ਦੇ ਹਰਫ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜੁਲ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੋਵੇ
ਉਹ ਉਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਬੂ - (ਅਬੂ) ਸਰਫਰੋਸ਼ (ਸਰਫਰੋਸ਼)

ਮਰਕਜ਼ - (ਮਰਕਜ਼) ਆਦਰਸ਼ਿਕ (ਆਦਰਸ਼ਿਕ)

ਸਾਲਾਨਾ - (ਸਾਲਾਨਾ) ਅਗਰਵਾਲ (ਅਗਰਵਾਲ)

(iv) ਦਾਲ, ਡਾਲ, ਜਾਲ, ਬੇ ਗੁਰਪ ਦੇ ਹਰਫ਼ ਨਾਲ ਦੂਜਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਗਲਾ ਹਿੱਜਾ ਹੋਣ ਦੀ
ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਟੇਚ ਸਿਧੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ :

ਮੱਦ - (ਮੱਦ) ਮੱਦਦ - (ਮੱਦਦ) ਮੱਦਦ ਬਲਦੇ ਵੇ (ਬਲਦੇ ਵੇ)

ਬੁਢ੍ਹਾ - (ਬੁਢ੍ਹਾ) ਬੁਢ੍ਹਾ (ਬੁਢ੍ਹਾ) ਬੁਢ੍ਹਾ

ਮਜ਼ਾਕ - (ਮਜ਼ਾਕ) ਨੜ੍ਹਾ (ਨੜ੍ਹਾ) ਨੜ੍ਹਾ

(v) ਦਾਲ, ਰੋ, ਰੇ, ਡਾਲ, ਜੇ, ਅਤੇ ਜਾਲ, ਜੇ, ਦੇ ਅੱਖਰ ਜੋੜ

ਬਦ - (ਬਦ) ਬਦ ਬਰ - (ਬਰ) ਬਰ

ਬਦਨਾਮ - (ਬਦਨਾਮ) ਬਰਸਾਤ (ਬਰਸਾਤ) ਬਰਸਾਤ

ਗੁੱਡ - (ਗੁੱਡ) ਗੁੜ

ਡਾਲਡਾ - (ਡਾਲਡਾ) ਗੜਬੜ

عُزْر (عُزْر) عُزْر
جَذْبَه (جَذْبَه) جَذْبَه

گُزْر (گُزْر) گُزْر
غَزْل (غَزْل) غَزْل

ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦਸਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਦੂਜੇ ਹਿੱਜੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ;—
ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਲੜੀਵਾਰ ;— ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਧੁਨੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਬ ਗਰੂਪ ਦੇ ਹਰਫ਼

ਬ ਗਰੂਪ ਦੇ ਹਰਫ਼ ਅੱਖਰ-ਜੋੜ 'ਚ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਹਿੱਜੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਟੁੱਟਵੇਂ ਰੂਪ 'ਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਐਸਾ ਰੂਪ ਅਕਸਰ ਓਹੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ੳ—ੳ—
ਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਉਹ ਹਰਫ਼ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਖਰੀ ਹਿੱਜੇ ਦੇ
ਤੌਰ 'ਤੇ ੴ—ੴ ਅਤੇ ਗੋਲ ਹੋ (੦) ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੀ ਮੂਲ ਸ਼ਕਲ ਬਹੁਤ ਹਦ ਤੱਕ
ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ :

(i) ੳ ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਹਰਫ਼ਾਂ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਰਗੀ ਸ਼ਕਲ ਅੱਖਰ ਜੈਸੀ ਛੋਟੀ ਕੌਸ 'ਚ ਸਿਮਟ ਜਾਂਦੀ
ਹੈ। ਹੇਠਲੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉੱਪਰਲੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਕੌਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਨੋਕ ਤੇ
ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ii) ੴ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਹਰਫ਼ਾਂ 'ਚ ਨੁਕਤੇ ਪੇਟ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੇ ਪੈਰ ਥੱਲੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ
ਹਨ।

ੴ ਦੇ ਉੱਪਰਲੇ ਨੁਕਤੇ ਦਾ ਸਥਾਨ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

(iii) ੳ—ੳ—ੳ ਦੀ ਪਛਾਣ ਗੋਲ ਮੇਟੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

ੳ ਲਈ ਇੱਕ ਨੁਕਤਾ, ੳ ਲਈ ਦੋ ਨੁਕਤੇ, ੳ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ—

ਮ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਜੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਪਰ, ਪਰ ਬਾਕੀ ਹਾਲਤਾਂ 'ਚ, ਹੇਠ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

م (مُمْهَان)	میہਮਾਨ	-	مِل (مِل)	ਮਲਮਲ
مُمْكَن	ਮੁਮਕਨ	-	مُقْتَي (مُقْتَي)	ਮੁਕੀਮ
مُقْتَسِم	ਮੁਤਾਬਿਕ	-	مُتْفَق (مُتْفَق)	ਮੁਤਾਬਿਕ

(iv) ی ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਦਰਮਿਆਨੀ ਹਿੱਜੇ ਦੇ ਨਾਤੇ ਛੋਟੀ ਕੌਸ ਦੇ ਹੇਠ ਦੋ ਨੁਕਤਿਆਂ 'ਚ ਬਦਲ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ی (ی) یک (ی) ਯਕ - ب (ب) بੀਮਾਰ (بੀਮਾਰ)

ਖਾਕਾ-4 'ਚ ਹਰ ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਇਕ ਹਰਫ਼ ਦੀ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਜਾ ਦੇ ਨਾਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇ ਹਰਫ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਖਾਕਾ - 4

ਖਾਕੀ ਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇ ਹਰਫ਼ ਦੂਜੇ ਸਥਾਨ ਤੇ

ਹਰਫ਼	ਾ	ਾ	ਬ	ਬ	ਝ	ਝ	ਸ	ਬੁ	ਚ	ਚ	ਫ	ਫ	ਤ	ਚ	ਤ	ਕ	ਕ	ਲ	ਲ	ਮ	ਮ	ਨ	ਨ	ਹ	ਹ	ਿ				
ਬ	ਬ	ਬ	ਬ	ਬ	ਬ	ਬ	ਬ	ਬੁ																						
ਬ	ਬ	ਬ	ਬ	ਬ	ਬ	ਬ	ਬ	-	-	-	ਬੁ	-	ਬੁ	-	ਬੁ															
ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ				
ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ	ਜ			
ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	-	-	-	ਸੁ	-	ਸੁ	-	ਸੁ															
ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸੁ	-	ਸੁ	-	ਸੁ															
ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ	ਤ			
ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ			
ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ	ਫ			
ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ	ਛ			
ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ			
ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ	ਕ			
ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ			
ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ	ਲ			
ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ		
ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ	ਮ		
ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ			
ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ			
ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ			
ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ	ਹ			
ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ	ਿ			
ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ	ਯ

ਨੋਟ :

- (i) ਬੇਤੁੱਕੇ ਜਾਂ ਬਿਨਾਂ ਮਤਲਬ ਜੋੜ ਵਾਲਾ ਖਾਨਾ ਖਾਲੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(ii) ک اُلھا ناال ک تے لام ناال | کل
 گ وی اُلھا ناال ک تے لام ناال گل |
 سے گرپ دے هرداں دی ورتوں دیاں بکھر میسال :

تیار (تیار)	-	ب پت (ب پت)
انبار (انبار)	-	بل وان (بل وان)
نماز (نماز)	-	بُنیاد (بُنیاد)
بندھن (بندھن)	-	پے پر (پے پر)
پنیٹ (پنیٹ)	-	بٹوارا (بٹوارا)
بچت (بچت)	-	تھن تر (تھن تر)

نہت :

کوئی قیم کھڑا (ن)	-	کوئی ہٹھ کھڑا (ب)
کوئی قیم دے کھڑا (ت)	-	کوئی ہٹھ دے کھڑا (ت)
کوئی قیم تین کھڑا (ث)	-	کوئی ہٹھ تین کھڑا (پ)
کوئی قیم ٹھ (ٹ)	-	

ٹھن (ٹ) بارے

ٹھن دیاں اُختر جوڑ ویسے تین کیساں دیاں بین پونیاں رہن :

پُری : میلی سلی تے اُپی

ٹھداہرلن : پُری آوازاں

نیشان (نیشان)	-	سلطان (سلطان)
خاندان (خاندان)	-	انصار (انصار)
نگ (نگ)	-	نگینہ (نگینہ)

میلی سلی آوازاں :

چندر (چندر)	-	ہندی (ہندی)
گنگا (گنگا)	-	چونک (چونک)
گنج (گنج)	-	گنگا (گنگا)

اُپی آوازاں : جے ٹھن ن ٹھن کھڑا ہٹھا دیتا جا دے ایس دی آوازاں اُپی رہی
 جاندی ہے، جس تریں کی نک کھنک دی ہو دے۔ اُپی آوازاں ٹھن ناسک پونی جان ٹھن گوں
 کیجا جاندا ہے।

پُری پونی

تھان (تھان)	سان (سان)
خان (خان)	خان (خان)
جہاں (جہاں)	جہاں (جہاں)

اُپی پونی

تھان (تھان)	سان (سان)
خان (خان)	خان (خان)
جہاں (جہاں)	جہاں (جہاں)

ਨੋਟ : ਕੱਨਾਂ ਉੱਪਰ ਬਿੰਦੀ (ੴ) ਨੂਨ ਗੁੱਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਥੀ ਜਾਂ ਬਿੰਦੀ ਨੂਨ ਦੀ ਮਿਲੀ ਜ਼ਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੀ ਲਫ਼ਜ਼ ਵਿੱਚ ਨੂਨ ਦੀਆਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਊਦਾਹਰਣ :	ਨਦੀ (ਨਦੀ) ਨਦੀ	ਨਾਂਦੀ (ਨਾਂਦੀ) ਨਾਂਦੀ
	ਪੰਜਾਬ (ਪੰਜਾਬ) ਪੰਜਾਬ	ਰੰਗੀਨ (ਰੰਗੀਨ) ਰੰਗੀਨ

ਗੋਲ ਹੋ (੧) ਬਾਰੇ

- (i) ਅਲੜ ਗਰੂਪ ਦੇ ਹਰਫ਼ਾਂ ਨਾਲ ਤੇ ਉਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਕਾਇਮ ਰਖਦੀ ਹੈ।
 ਪਾਹ (ਪਾਹ) ਪਾਹ - ਰਾਹ (ਰਾਹ) ਰਾਹ - ਤਾਹ (ਤਾਹ) ਤਾਹ ਤਬਾਰ

ਨੋਟ : ਜੇ ਆਖਰੀ ਹਿੱਜਾ ਗੋਲ ਹੋ, ਅਲੜ ਦੇ ਬਾਅਦ ਆਵੇ, ਤਾਂ (ਹ) ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ (ਪਰ) ਪਰ	-	ਨਿਗਾਹ (ਨਿਗਾਹ) ਨਿਗਾਹ
- (ii) ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸਦਾ ਰੂਪ, ਅੱਧਰ ਵਰਗੀ ਕੌਸ ਹੇਠ ਐਸੀ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕੌਸ, ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਦੇਖੋ ਭਾਕਾ - 4)

ਕੁਝ ਹੋਰ ਊਦਾਹਰਣ

ਹਾਲ (ਹਾਲ) ਹਾਲ	-	ਹਾਥ (ਹਾਥ) ਹਾਥ
ਜਾਲ (ਜਾਲ) ਜਾਲ	-	ਵਹਿਮ (ਵਹਿਮ) ਵਹਿਮ
ਜਹਾਲਤ (ਜਹਾਲਤ) ਜਹਾਲਤ	-	ਸਹਾਰਾ (ਸਹਾਰਾ) ਸਹਾਰਾ
- (iii) ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਹਿੱਜੇ ਦੇ ਨਾਤੇ ਇਸ ਦਾ ਰੂਪ (v) ਹੇਠ ਅੱਧਰ ਵਰਗੀ ਕੌਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਹਿਮ (ਸਹਿਮ) ਸਹਿਮ	-	ਬਹਾਰ (ਬਹਾਰ) ਬਹਾਰ
- (iv) ਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਹਿੱਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਛਾਰਸੀ ਤੋਂ ਅਰਥੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ। (ਦੇਖੋ ਭਾਕਾ - 2)

ਉਰਦੂ ਤਲੜਫ਼ਜ਼ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ-ਹਿੱਜਾ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ (ਹ) ਦੀ ਹਲਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਉਚਾਰਣ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੀ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(v) ਬੇ ਗੁਰੂਪ ਦੇ ਹਰਫ਼ਾਂ ਨਾਲ ਆਖਰੀ ਹਿੱਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਰੂਪ (ਵ) 'ਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਦੇਖੋ ਭਾਕਾ - 4)। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲਾਂ :

ਨਗਮਾ (ਨਗਮਾ) ਨਗਮਾ	-	ਨਿਸ਼ਾਨ (ਨਿਸ਼ਾਨ) ਨਿਸ਼ਾਨ
ਨਮੂਨਾ (ਨਮੂਨਾ) ਨਮੂਨਾ	-	ਨਿਸ਼ਾਨੀ (ਨਿਸ਼ਾਨੀ) ਨਿਸ਼ਾਨੀ

ਇਹ ਊਦਾਹਰਣ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੋਲ ਹੋ ਦੇ ਹਿੱਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜ ਵਖ ਵਖ ਰੂਪ ਹਨ।

(ਪਰਵਾਹ) ਪਰਵਾਹ - (ਹਮਾਰਾ) ਹਮਾਰਾ - (ਪਹਾੜ) ਪਹਾੜ - (ਹਮਾਹ) ਹਮਾਹ - (ਪਹਲ) ਪਹਲ

(vi) گول ہے (0) ہیں دسے دے ٹئر تے سیکھر لئی وی ورتو جاندی ہے ایڈ دے سچے پاسے لگا کے (10) دس دا لੰਬر بٹا دیندی ہے।

ایڈ تے گول ہے (0), دنے ہردا، ہیں دسیاں دے ٹئر تے وی ورتو جاندے ہن।

آن (ع) تے گل (غ) بارے

وچکارا لے تے آبھری ہیں دے سُر تو 'چ ع تے غ دا بولیا ہوئیا میہ بند ہو کے پیچکے ہوئے نیساں 'چ بدل جاندی ہے।

ہردا	پھلیا ہیں	درمیاناں	آبھر، چ
ع	آر - (ع ار)	سیاہر - (ش ع ر) شر	جع (ج م ع) جماں
		مایار کا - (م ع ر کہ) میرک	شمع (ش م ع) شماں
غ	گلار - (غ ار) غار	مگر - (م غ ز) مفر	تغ (ت م غ) تماں
	گول - (غ ل)	بغر - (ب غ ل) بغیر	درغ (د ر غ) درگاں

اُبھر-جذب 'چ میم (م) تے آن (ع) اُتے ڈے (ف) تے گل (غ) دے ٹوٹوں پر بارے بُلے ہا ایس کرکے نہیں پہنچا کیوں تو ف دی اسی سکل گول مٹے نیساں نال سیبھیت ہُندی ہے اُتے غ دی پیچکے ہوئے نکلتے نالاں।

مُعاَذ (م ع از) معاف - (م ع از) معیار - (اف غ ان) افغان ادھرگاں مُعاَذ

سماہمُعی خی 'چ بہلک ۔ غ۔ ف۔ ع۔ ز۔ ن۔ ز۔ ن۔ هرداں دی ورتو ہُندی ہوئے پر گرماں خی 'چ ایہ ٹھیکاراں کاہی ٹپرے ہن। امام آزادی (ج) دی یونی دا وی آزادی نہیں। 'آجڑا دی' نے 'آجڑا' تے 'ہجڑا' نہیں 'ہجڑا' امام سُلیما ہا جاندی ہے। جس ترہ ایگرہنی بولے دے ایک درجن تے ٹھیکارا دے سہا نے ٹھیکارا سبھاں ک لئے اُنہاں دھال لائے ہن، سماہمُعی خی تے گرماں خی لیکھتاں ویچ وی اسی بُلی ٹھیکارا ہوئے رہیں گی।

بے گرپ دے ہرداں دا آبھری ہیں دا سُر تو 'چ لکھیاں پر

ب	گالب (غ ال ب) غالب	واجہ (واج ب) وجہ
ب	لے پ (ل ب پ) لیپ	دالیپ (د ل ب پ) دلپ
ت	قسمت (ق س مت) قسمت	ثابت (ث ا ب ت) ثابت
ٹ	پرگٹ (پ رگٹ) پرگٹ	اٹٹ (ا تھ) اٹٹ
ٹ	بھٹ (ب ح ت) بھٹ	ٹالٹ (ث ا ل ت) ٹالٹ
ن	بھلیج (خ ل ب ج) بھلیج	بیج (ب بی ج) بیج
ن	میچ (م ب ت ج) میچ	نیچ (ن بی ت ج) نیچ
ح	ڈھیت (ف ت ح) ڈھیت	صلح (ص م ل ح) صلح
خ	بٹخ (ب ط خ) بٹخ	تاریخ (ت ا ری خ) تاریخ

س	لے س (لے س) لیں	پلیس (پلیس) پولیس
ش	ت پش (ت پش) تپش	کوئش (کوش) کوئش
ص	ر کس (ر کس) رکھ	خالس (خالض) خالص
ض	(فے ض) فیض (فے ض) فیض	مریض (مریض) مریض
ط	ض ب ط (ض ب ط) ضبط	امسٹر (او س ط) اوسٹر
ظ	ل د ج (ل ف ظ) لفظ	غلیظ (غليظ) غلیظ
ع	ض ل ع (ض ل ع) ضلع	منع (منع) منع
غ	ب آ ل غ (ب بال غ) بالغ	مبلغ (م بل غ) مبلغ
ف	ح ری ف (ح ری ف) حرف	سٹریف (ش ری ف) شریف
ق	ا ح م ق (ا ح م ق) حق	لائیک (لے ق) لائیک
ک	ک م ک (ک م ک) کمک	نے ک (انے ک) نے ک
گ	ا م ن گ (ا م ن گ) امن	سینگ (سی ان گ) سینگ
ل	د ل ل (د ل ل) دلیل	ح ا س ل (ح ا س ل) حاصل
م	م ا ت م (م ا ت م) ماتم	م نیم (م نیم) م نیم
ن	ک ا ر ک ن (ک ا ر ک ن) کارکن	م وہن (م وہن) م وہن
ہ	ل طی فہ (ل طی فہ) طفیہ	افریقہ (افریقہ) افریقہ
ی	ک ا فی (ک ا فی) کافی	ب آ ری (باغی) باغی

ਹੁਣ ਪਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆਨ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮਸ਼ਕਾਂ ਤੇ ਅਜ਼ਮਾਉ।

گورمکھی پی بارے

گورمکھی پی وچ ۳۵ اکھر ہن۔ سکھلائی قاعدے وچ انہاں نوں پنج پنج دی لڑی وچ ست قطاراں را ہیں پیش کیتی جاندا ہے۔

حرفاں دی ترتیب وچ شکل وچ سانجھ دی بجائے آواز (ڈھنی) دی نزدیکی ٹوں پہل دیتی گئی ہے۔ ورن مالا الف دی آواز نال نیز رکھن داے یعنی (vowel letters) اوزا (ا)۔ آیڑا (اے) تے ایڑی (اے) نال شروع ہندی ہے۔ انگیاں پنج قطاراں وچ آواز وچ اک دو جے دے نیزے اکھر درج کیتے گئے ہن۔ ایسہ بھی درنن یوگ ہے کہ اکھراں دی ڈھنی ڈھرا کے اچاری جاندی ہے چنانکہ س (س) ٹوں سسما (سسا)۔ ه (ه) ٹوں هاہا (ہاہا)۔ گورمکھی وچ لکھت دا رُخ کہئے توں جتنے ٹوں ہندے ہے۔

خاکہ 5-

لڑی بار گورمکھی اکھر۔ اس دی ملننا والا اردو حرف تے اچارن

i	ا اوڑا	ا ایڑا (ا) الف	ا ستا س	ا س	ا ایڑی	ا
ii	ک گ کا ک	ک گ کھا ک	ک گ	ک گ	ک گا	ک
iii	چ چھا چ	چھا چھا	چھ	چھا	چھا	چ
iv	ٹ ٹھھا ٹھ	ٹھھا ٹھھا	ٹھ	ٹھا	ٹھا	ٹھ
v	ت ٹھنا ت	ٹھنا ٹھنا	تھ	ٹھا	ٹھنا	ت
vi	پ پا پ	پا پا پا	پا	پا	پا	پ
vii	ی یا ی	یا یا یا	یا	یا	یا	ی

نوٹ :- جتنے ملننا والا حرف نہیں ہے اس جگہ تے (-) دا نشان ہے۔

خاکے انوسار گورنگھی لئی دے پیٹھ دتے گئے 20 اکھڑاں لئی ہی اردو (شاہ ملکھی) ورن مالا وچ ٹننا والے حرف ہن۔

خاکہ 5 (جاری)

حروف	اکھڑا	قطار
الف (ا) - س - گولہ	اس-ہ	i
ک - گ	ک-گ	ii
چ - ج	چ-ج	iii
ڈ - ڈ	ڈ-ڈ	iv
ت - د - ن	ت-د-ن	v
پ - ب - م	پ-ب-م	vi
ی - ر - ل - و - ڙ	ی-ر-ل-و-ڙ	vii

10 اکھڑا اردو دے دو ہجاء لفظاں نال ملدا ہے ہن۔

خاکہ 5 (جاری)

لفظ	اکھڑا	قطار
(کھ) کھ - (گھ) گھ	خ-خ	i
(چھ) چھ - (جھ) جھ	چ-چ	ii
(ٹھ) ٹھ - (ڈھ) ڈھ	ٹ-ٹ	iii
(تھ) تھ - (دھ) دھ	ث-ث	iv
(پھ) پھ - (بھ) بھ	ف-ف	v

انگاں (ਕਾ)، انجھاں (ਖਾ) تے ناہنا (ਣਾ) دی ٹننادے حرف شاہ ملکھی وچ نہیں ملدا ہے۔ انہاں نال کوئی اکھڑا جوڑ شروع نہیں ہندا۔ درمیانی تے آخری بچے دے طورتے ایہہ لوڑ انوسار استعمال ہندے ہن۔

انگاں (۴) گنگا (۵) (ج) دی بار پک ناسک ڈھنی ہے۔ مثال دے طورتے
دُنگ ڈینگ کنگن کنگن۔ ویگن ڈینگن۔

اس طریفہ انگاں (۶) جو (۷) دی تکھی ناسک ڈھنی ہے۔ جد اس کو جنچ سی۔ انہیں
ریڈیو تے میکنی وزن دے پر بھاؤ کارن کھیری بول ڈھنگ (بج) کافی حد تک اکو جیہا ہو
رہیا ہے۔ جس کارن انگاں تے انگاں دی ورتوں جہڑی کہ پہلاں ہی ورلے ورلے شبدان پچ
ہندی سی۔ ہن ہور دی گھٹ دی جا رہی ہے۔

ناہنا (۸) اک انوکھی تالو ڈھنی ہے۔ شاہ ملکھی ورن مالا وچ اسدا اچارن نہیں ملدا۔
گورمکھی شبد لکھن شاہ ملکھی وچ لوں ن لکھن پڑھیا جاوے گا۔ جیہا کہ اون ڈون دا ہم تال ہے۔
ح دے ہور ادا برلن۔ حون۔ حن۔ حنک۔ حنک۔ حنک۔

عاتمی نشان بغیر نہیں ورتے جاندے۔

اس نال گورمکھی پھی دے 35 اکھر اس نال جانکاری ہو گئی ہوئے گی۔ ح اس ورن مالا دا
پوچھا اکھر ہے جس نال کوئی شبد شروع نہیں ہند۔ جد کہ شاہ ملکھی وچ ڑھی اک حرف ہے۔ جہڑا
کہ پہلے پچ دے طورتے نہیں ورتیا جاندے۔

ث۔ ح۔ خ۔ ذ۔ ز۔ ڙ۔ ص۔ ض۔ ط۔ ظ۔ ع۔ غ۔ ف۔ اتے ق فارسی / عربی حرف ہن۔
انہاں دا اچارن گورمکھی وچ پر چلت نہیں۔ مولوی فیروز الدین انسار (ش) دا اچارن
دیوناگری وچ ملدا ہے۔ پر اوه پہلاں درج کیتے گئے 14 حروف بارے خاموش ہے۔ کل اسکی تے
ماڈرن بھاشا وچ ایہہ فرقہ ہندابے کہ کلائی اپنے ابتدائی روپ تے کوئی پر بھاؤ پہنڈ نہیں کر دی۔
پر ماڈرن نویں اچارن تے شبد اپناؤن لئی چاہ وان تے جتن شیل رہندی ہے۔

میثال : عار آر آر	عیش	الف دے علاوہ	ع
ہاسل س	" : وارت	س دے علاوہ	س
ہا کم	" : حالت	ھ دے علاوہ	ھ
کا ڌن	" : ٿر قی	گول ہ دے علاوہ	گ
طا قت	" : طوطا	ک دے علاوہ	ک
	" : ټا ټا	ت دے علاوہ	ت

لئی ورت لئے جاندے ہن۔

جداں ہ دے جوڑ نال دو یجھا شیداں راہیں اُرڈو ورن مala وچ دس نویں اچارن شامل کر لئے گئے ہن۔ اوے پرکار گورمکھی وچ وی 5 اکھڑاں بیٹھ بندی لاکے شاہمکھی دے 8 کاروباری تلفظاں دا کم لئے لیا جاندا ہے۔

مثاں: شامل	سماں ل	ش	س
بھوٹاں	خون	خ	ب
خوار	خون	خ	ب
غارتا	غ	غ	ب
فحل	فولاد	ف	ب
ذات	آزادی	ذ	ب
ضامن	ضم	ض	ب
صلام	ظم	ظ	ب

گورمکھی لئی ڈ اوں ہی اجنبی ہے جسے کہ ڈ۔ ڈ۔ عربی فارسی لئی۔ ہن بعد کہ شاہمکھی تے گورمکھی لکھتاں دا آدان پرداں (تباہل) شروع ہو جائے گا۔ نویں نویں اچارناں دا دکاس ممکن ہے۔

گورمکھی وچ ہر تے ر کدی کدی ادھی آواز نال ورتے جاندے ہن۔ ہ اپنے چھوٹے روپ وچ ساتھی اکھر بیٹھ لادتا جاندا ہے۔ جس طراں کہ پڑھ پڑھ چڑھائی۔ چڑھائی۔ بڑھ بڑھ۔

انہاں بتاں لفظاں دا ملاحظہ کرو

کڑائی کڑھائی کڑھائی۔ کڑھائی کڑھائی۔ کڑھائی کڑھائی۔

دی ادھی آواز لئی پہلے اکھر بیٹھ (۰) دا نشان لادتا جاندا ہے۔

مثاں: پرتاپ پرتاپ۔ پرداھان پرداھان۔ گرنتھ گرنتھ۔

شید بتر وچ اکھر جوڑ کے لکھے جاندے ہن۔ انگریزی چھپائی دا گنگ دکھرے دکھرے نہیں۔

Punjab, school, سکول آؤ۔

چونکہ اکھر جوڑ وچ ر دے بغیر کوئی اکھر علامتی روپ وچ نہیں ورتیا جاندا اس لئی گورمکھی وچ لکھن پڑھن دی مبارت حاصل کرنا کافی آسان ہے۔

شاہمکھی تے گورمکھی وچ علماتاں تے ماتراں دی ملنا اس طراں ہے جہڑی کہ خاکے 3 وچ دتی گئی جانکاری نوں ہی وہراندی ہے۔

علمات علامتی حرف	ماترا	ہملاں
زیر (ر)	بھاری (f)	ان دین- دین
ی	بھاری (f)	دیدی دی دی - لکھ کی دی دی
پیش (س)	اونٹر (-)	آن ڈن- ڈن
ڈ	دو لینکو (=)	او ڈن- اوون ڈن جھوم ڈم
زبر (ر)	لانو (-)	اے ڈے- لکھ کے در
ئے	دولانواں (^)	بے ڈے- پیر پیر بیگ
و	ہوڑا (-)	او ڈ- گو ڈو نوت
و	کنوڑا (^)	اوڑ ائڑا چوڑا
الف درمیانی یا آخری بجا	کنا (۲)	رات راڑ کا کا
مد (۲)	آ	آس آس آس

گورنگھی وچ حرکت والی زیر پر چلت نہیں۔

شاہنگھی وچ گیان رکھن والیاں لئی ا، ا، ع دی بجا ورتوں بارے گھجھ ہور داقیت دی لوڑ ہے۔

(i) ع تے ا کدی بھی ماترا مگت نہیں ہندے پر ا ایتھے اوتحے ہو سکدا ہے۔

اولو ڈ- ایران ای- ای- عرب ار- آسام آسماں

اولاد ائلاد ا- اعلان ایلاناں اگر ابر اسر

(ii) ع نال بالکل وکھ وکھ ماترا ورتبیاں جاندیاں ہن۔

ع نال صرف اونٹر- دلینکو اتے ہوڑا

آن ڈن- ڈن جھوم ڈم- اوم

یاد رہے کہ اوڑا اتے ہوڑا دا لکھتی روپ ڈ- ہے۔ اپر دی قوس بند نہیں کیتی جاندی۔

ع نال ہمیشہ بندی لگدی ہے۔

اونٹر ڈن- ڈن- گالی ڈن- گالی

ع نال کیوں سہاری- سہاری تے لانو

انگلش ای- ای- ای- ای- ای- ای- ای- ای- ای-

ع نال صرف ہی لگدی ہے۔ اندر ر- دلینکنڈ دلینکنڈ- دلینکنڈ دلینکنڈ

آں نال کننا۔ دولانواں تے کنوڑا
آں آں ائے اُمیں عورت رکھ۔ اعلان اُمیں۔ عیب اُبے
جے آپر ملکت ہووے ناں ٹھی پر ماترا نال ہندی
انگد آنگن آنڈھا آنڈھا آنگان آنگان

ع، ا، ا، ا، نوں چھڈ کے باقی اکھڑاں نال دو حالتاں وچ ٹھی لائی جاندی ہے۔

(i) جے اکھڑ جوڑ ماترا ملکت ہووے یا

(ii) بہاری۔ اوکھرتے دو لینکوڑ دی ماترا گلی ہووے۔

پر جے لانو۔ دولانواں۔ ہوڑا۔ کنوڑا۔ بہاری تے کنا چوں کوئی ماترا گلی ہووے تاں ہندی۔

مِثلاں

ماترا ملکت : پڈ، ہنڈ، پتھر، سنج

بہاری، اوکھر، دو لینکوڑ نال : پیڈ، چینڈی، کیڑی، چੁੜی، چੁੰگی، گੂੰਦ، پ੍ਰੇਸی

باقی علامتاں نال : ڈانگ، پیڈ، گوںڈ، پیڈا، چوںڈا، سیونڈ

ادھک : آپر (۱) دی نیزے دی ٹھنا شدہ (۲) نال کیتی جاندی ہے۔ جدکہ شدہ اپنے ساتھی (متعلقہ) حرفاں آواز ٹوں ڈھراں جاندی ہے۔ ادھک نال ایسے ڈیوڑھی کھجھی جاندی ہے۔

مِثال : ٹیکٹ-ٹیکٹ-ہنڈ

ادھک لامملکت جوڑ یا سیاری تے اوکھر ہند اکھڑاں نال ہی لائی جاندی ہے۔

إنماں تمن لفظاں دا ملاحظہ کرو :

چیپ-چوپ-چپ

ہُن پر اپت کیجیان ٹوں دیتیاں گیاں مشقاں تے آزماؤ۔

مشق - ۱

ہئ دیتے ہیجیاں نوں شاہ مکھی تے گور مکھی وچ لفظاں دے طور تے لکھو۔

یئھ دتے جیاں نوں شاہ مکھی تے گور مکھی وچ لفظاں دے طور تے لکھو۔

سُبّاد	لਫਜ	ہینجے	سُبّاد	لਫਜ	ہینجے	سُبّاد	لਫਜ	ہینجے
شبد	شبد	لہجے	شبد	شبد	لہجے	شبد	شبد	لہجے
ج	ج	ج	ل	ل	ل	ر	رس	رس
ج	ج	ج	ال	ال	ال	ر	سر	سر
ج	ج	ج	اک	اک	اک	م	م	م
ت	ت	ت	کھاں	کھاں	کھاں	ه	ه	ه
س	س	زوج	روج	روج	روج	د	د	د
ب	ب	خور	خور	خور	خور	ب	ب	ب
تم			راہ	راہ	راہ	ا	ا	ا
مت			وار	وار	وار	با	با	با
آٹھ			روز	روز	روز	م	م	م
ٹھا			زور	زور	زور	رم	رم	رم
کر			م ان	م ان	م ان	د	د	د
زک			ن ام	ن ام	ن ام	س	س	س
دق			ران	ران	ران	کان	کان	کان
قد			ن ار	ن ار	ن ار	ناک	ناک	ناک
ضامن			روگ	روگ	روگ	نرم	نرم	نرم
ن ام ان			گور	گور	گور	مرن	مرن	مرن
گر			شال	شال	شال	سرد	سرد	سرد
رگ			ل اش	ل اش	ل اش	درس	درس	درس
راز			لام	لام	لام	ل اڈ	ل اڈ	ل اڈ
زار			مال	مال	مال	ڈال	ڈال	ڈال

مُسْبَد شَبَد	لَفْظ	ہِنْجے	مُسْبَد شَبَد	لَفْظ	ہِنْجے	مُسْبَد شَبَد	لَفْظ	ہِنْجے
رَتَت			لَاج			لَابِھ		
تَتَّرَ			جَال			بَھَال		
رُوم			شَرَاب			گَرَم		
مَدْرَ			بَارَش			مِرَگ		
شَان			رَات			رَيْت		
نَاش			تَار			تَيْر		
لَأَگ			جَج			رَام		
گَال			جَگ			مَار		
رُوس			نَگ			رَاکَھ		
سُور			گَن			كَھَار		
سَات			شَام			نَگ		
تَاش			مَاش			گَن		
رَأَگ			اَن اَج			هَرَن		
گَار			جَانَا			نَهَر		
سَهَن			جَنَگ			سَنْٹھ		
نَحَس			گَنَج			نَٹھَس		
غَالَب			رَحَم			کَھَل		
بَالَغ			مَهَر			لَکَھ		
هَل			بَعَد			شَک		
حَل			بَاد			کَشَش		
هَال			غَم			بَابَر		
جَال			گَم			رَبَاب		
مَوَن			مَيَان			مَن		
مُدوَن			مَيَان			مَن		
مُمَوت			مَيَان			مَن		
مُفَت			مَيَان			مَيَان		

ہئ درج دਰਜ مٹھی ہیں جیاں نوں دوہاں پیاس وچ لفظی عبارت دے طور تے لکھو۔

یئھ درج شاہ مٹھی چیاں نوں دوہاں پیاس وچ لفظی عبارت دے طور تے لکھو۔
 1- اک آدمی دا گھوڑا بچوڑی ہد گیا۔ اودے متر ہم دردی تے افسوس کرن آئے۔ بھول اپرش کہن لگا کہ رب داشکر ہے کہ مئے گھوڑے تے سوار نہیں سی ورنہ مے نوں وی بچوڑ لئے جاں دے۔ تدمے رے گھر والے کی کردے۔

2- کسے سی انے اک حکیم توں پچھیا کہ کھان کہان اچاہی دا ہے۔ حکیم نےں جواب دیتا کہ امیر نوں بچھ کے لگے تے فقیر نوں بچوڑ ملے۔ سے انے نے کہیا کہ دوناں نوں کما کے کھان اچاہی دا ہے۔

3- دو لڑکے گل بات وچ بختے سن۔ اک نےں پچھیا کی اسے سمندر نوں اگ لگ جائے مچھی اس کتھے بخان۔ بوجے نےں کہیا کہ درختاں تے بچڑھ بخان۔ پول ابولیا دا اودہ وی کوئی مجھاں گائیاں ہن بچڑھیاں کہ درختاں تے بچڑھ سک دیاں ہن۔

4- محبت رب دی رحمت ہے نفرت شیطان دی زحمت۔

5- رب نےں دھرتی بنائی آدمی نےں اس نوں ملکاں وچ ونڈ دیتا۔

6- مارن والے توں بچاؤں والا تکڑا ہوندا ہے۔

ਮਸ਼ਕ - 3

ਇੱਤੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹਮੁੱਖੀ ਵਿਚ ਹਿੱਜੇ ਤੇ ਬਣਦੇ ਲਫਜ਼ ਲਿਖੋ

ਨੰ:	ਸ਼ਬਦ	ਇਸ਼ਾਰਾ	ਹਿੱਜੇ	ਲਫਜ਼
1	ਉਜਾਗਰ			
2	ਊੰਘਣਾ			
3	ਆਸਰਮ			
4	ਅੰਗਾਰੇ			
5	ਇਜਾਜ਼ਤ	ਜ਼ ਜੇ		
6	ਈਜਾਦ			
7	ਅਲਵਰ			
8	ਅਗੱਰਵਾਲ			
9	ਉਭਾਰ			
10	ਇਬਾਰਤ	ਇ ਐਨ		
11	ਬਲਵੰਤ			
12	ਬੇਈਮਾਨ			
13	ਬੰਗਾਲ			
14	ਬਰਖਾਸਤ			
15	ਬੇਵਕੂਫ	ਦੇ-ਨੁਕਤਾ ਕਾਫ		
16	ਪੈਦਾਇਸ਼			
17	ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ			
18	ਪੈਗਾਮ			
19	ਪਰਵਰਦਗਾਰ			
20	ਪੋਲੈਂਡ			
21	ਤੇਜ਼ਾਬ	ਜ਼ ਜੇ		
22	ਤੈਰਾਕ			
23	ਤਬਾਹੀ			
24	ਤਕਦੀਰ	ਦੇ-ਨੁਕਤਾ ਕਾਫ		

ਨੰ:	ਸ਼ਬਦ	ਇਸ਼ਾਰਾ	ਹਿੱਜੇ	ਲਫਜ਼
25	ਤਿਆਰੀਆਂ			
26	ਟਮਾਟਰ	ਚ ਚੁਪੈ ਸ	ਛਕੜ੍ਹ	ਟੋਟ
27	ਟੈਗੋਰ	ਚੁ ਲਾਈ ਸ	ਗੁਗਲੀ	ਟੋਡ
28	ਟਮਟਮਾਈ		ਲਿਗਲੀ	ਟੋਡ
29	ਟੁਕੜੇ		ਹਿੱਜੇ	ਟੋਡ
30	ਟਰੇਨ	ਚ ਲਾਈ	ਚੁਕੜ	ਟੋਡ
31	ਸਾਲਸ	ਸ ਸੇ (ਦੋਨੋ)	ਦਾਲੁ	ਟੋਡ
32	ਸਬੂਤ		ਨਾਵਤੁ	ਟੋਡ
33	ਸਾਨੀ		ਚੁਕੜ	ਟੋਡ
34	ਸਵਾਬ		ਛਾਕ	ਟੋਡ
35	ਸਾਨੀਆ	ਆ ਗੋਲ ਹੈ	ਤਾਨੀਤਾਨੀ	ਟੋਡ
36	ਜੇਸ਼		ਹਿੱਜਾਨੇ	ਟੋਡ
37	ਜਾਬਾਜ਼	ਜ ਜੇ	ਚੁਕੜ	ਟੋਡ
38	ਜੈਪੁਰ		ਮਾਲਾਨ	ਟੋਡ
39	ਜੰਗ ਓ ਜਦੱਲ		ਦੋਲੀ	ਟੋਡ
40	ਜਮਾਂ	ਤ ਐਨ	ਸੰਖਿ	ਟੋਡ
41	ਚੀਮਾ	ਤ ਗੋਲ ਹੈ	ਚੁੰਗੇ	ਟੋਡ
42	ਚਹਿਰਕ ਮਹਿਰਕ		ਹਾਹਿ	ਟੋਡ
43	ਚਿਕਨਾ ਚੁਪੜਾ		ਭਾਪ ਰਾਜ	ਟੋਡ
44	ਚੁਗਲੀ		ਗੁਲਾਬ	ਟੋਡ
45	ਚੁਪ ਚਾਪ		ਹਿਣਾਹਾਲੀ	ਟੋਡ
46	ਹਾਲਤ	ਹ ਹੇ	ਮਿਹੱਤ	ਟੋਡ
47	ਹਮਾਕਤ	ਦੋ-ਨਕਤਾ ਕਾਫ਼	ਲਾਹੂ	ਟੋਡ
48	ਹਮਾਇਤ		ਹਾਮੀਨਾਹੁ	ਟੋਡ
49	ਹਾਫਜ਼	ਜ ਜੇਏ	ਗਾਹ ਗੁਲੈ	ਟੋਡ
50	ਹੇਸਲਾ	ਸ ਸੁਆਦ	ਗੁਣੀਅਲ	ਟੋਡ
51	ਖਾਨਾ ਜੰਗੀ	ਤ ਗੋਲ ਹੈ	ਮਿਹੱਤ	ਟੋਡ

ਨੰ:	ਸ਼ਬਦ ਫਾਰੀ	ਇਸ਼ਾਰਾ ਗਲੀ 3	ਹਿੱਜੇ	ਲਫ਼ਜ਼
52	ਖੁਸ਼ਅਦੀ			
53	ਖੂਬਸੂਰਤ	ਸ ਸੁਆਦ		
54	ਖਮਿਆਜ਼ਾ	ਜ਼ ਜੇ, ਰ ਗੋਲ ਹੈ		
55	ਖਾਨਦਾਨੀ			
56	ਦੋਸਤੀ			
57	ਦਰਿੰਦਾ	ਰ ਗੋਲ ਹੈ		
58	ਦੂਸ਼ਿਤ			
59	ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ			
60	ਦੁਖ ਦਰਦ			
61	ਡਕਾਰ			
62	ਡਿਸਟਰਿਕਟ	ਉ ਲਾਈ ਗੱਲ		
63	ਡਰਾਮਗਾਈ			
64	ਡੰਡਵਤ			
65	ਡਾਏਗਰਾਮ			
66	ਜ਼ਿਲ੍ਹਤ	ਜ਼ ਜ਼ਾਲ		
67	ਜ਼ਲੀਲ			
68	ਜੱਕ	ਦੋ-ਨੁਕਤਾ ਕਾਫ਼		
69	ਜ਼ਖੀਰਾ	ਰ ਗੋਲ ਹੈ		
70	ਜ਼ਾਤ ਪਾਤ			
71	ਰਾਸਤਗੇ			
72	ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ			
73	ਰੇਸ਼ਮੀ	ਉ ਚ		
74	ਰੁਮਾਲ			
75	ਰੂਹਾਨੀਅਤ	ਹ ਹੋ		
76	ਜੱਚਾ ਖਾਨਾ	ਜ਼ ਜੇ		
77	ਜ਼ਾਵੀਆ	ਆ ਗੋਲ ਹੈ		
78	ਜ਼ਖਮੀ	ਉ ਲਾਈ		

ਨੰ:	ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚੀ	ਇਸ਼ਾਰਾ ਵਿੱਚੀ	ਹਿੱਜੇ	ਲਫਜ਼
79	ਜੋਰ ਸ਼ੋਰ	ਜ ਜੋ		ਤਿਕੋਣ 101
80	ਜ਼ਹਮਤ	ਹ ਹੇ		ਚੜ੍ਹਾਂ 801
81	ਜ਼ਮੀਨ			ਮਲ੍ਹਾਂ 801
82	ਸਾਦਰੀ			ਟਾਕਾਂ 101
83	ਸਤੂਨ			ਲਈਆਂ 111
84	ਸਵਾਲ			ਲਈਆਂ 101 111
85	ਸੰਤਾਨ			ਛਾਡਾਂ 111
86	ਸ਼ਬਾਬ			ਗਿਲਾਂ 111
87	ਸੁਹਰਤ			ਚੜ੍ਹਾਂ 111
88	ਸ਼ਹਨਸ਼ਾਹ	ਹ ਗੋਲ ਹੈ (ਦੇਨੇ)		ਚੜ੍ਹਾਂ 811
90	ਸ਼ਰੀਦ			ਚੜ੍ਹਾਂ 811
91	ਸਫ਼ਾਈ	ਸ ਸੁਆਦ		ਗੁਹਾਂ 811
92	ਸਹਿਨ			ਗੁਹਾਂ 811
93	ਸਦਮਾ	ਤ ਗੋਲ ਹੈ		ਗੁਹਾਂ 811
94	ਸਾਹਬ			ਗੁਹਾਂ 101
95	ਸਦਾਕਤ	ਦੇ-ਨਕਤਾ ਕਾਫ		ਗੁਹਾਂ 101
96	ਜ਼ਰਬ	ਜ ਜੁਆਦ		ਗੁਹਾਂ 821
97	ਜ਼ਮਾਨਤ			ਗੁਹਾਂ 821
98	ਜ਼ਰੂਰਤ			ਗੁਹਾਂ 821
99	ਜ਼ਾਬਤਾ	ਤ ਤੇਏ, ਤ ਗੋਲ ਹੈ		ਗੁਹਾਂ 821
100	ਜ਼ਿੱਦੀ			ਗੁਹਾਂ 821
101	ਤੇਤਾ	ਤ ਤੇਏ (ਦੇਨੇ)		ਗੁਹਾਂ 821
102	ਤਾਕਤ	ਦੇ-ਨੁਕਤਾ ਕਾਫ		ਗੁਹਾਂ 821
103	ਤਮਾਂਚਾ	ਤ ਗੋਲ ਹੈ		ਗੁਹਾਂ 821
104	ਤਲਾਕ	ਦੇ-ਨੁਕਤਾ ਕਾਫ		ਗੁਹਾਂ 101
105	ਤਬੀਬ			ਗੁਹਾਂ 101
106	ਤੁਫਾਨ	ਤ ਤੇਏ		ਗੁਹਾਂ 101

ਨੰ:	ਸ਼ਬਦ	ਇਸ਼ਾਰਾ	ਹਿੱਜੇ	ਲਫਜ਼
107	ਜ਼ਾਹਰੀ	ਜ ਜੋਏ		ਜ਼
108	ਜ਼ਫਰ	ਜ ਜੋਏ		ਜ਼
109	ਜ਼ਾਲਮ			ਜ਼
110	ਜ਼ਰਾਫਤ			ਜ਼
111	ਅਕਲ	ਅ ਐਨ, ਦੋ-ਨੁਕਤਾ ਕਾਫ		ਜ਼
112	ਆਲਮ ਛਾਜ਼ਲ	ਜ ਜੁਆਦ		ਜ਼
113	ਅਦਾਵਤ	ਅ ਐਨ		ਜ਼
114	ਉਮਦਰਗੀ			ਜ਼
115	ਆਬਦ			ਜ਼
116	ਗਾਫਲਤ			ਜ਼
117	ਗਾਰੀਬ			ਜ਼
118	ਗੁੱਸਾ	ਸ ਸੁਆਦ		ਜ਼
119	ਗਭਰੀਨ			ਜ਼
120	ਗਸ਼ੀ			ਜ਼
121	ਗਰਜ਼	ਜ ਜੁਆਦ		ਜ਼
122	ਫਖਰ			ਜ਼
123	ਫਾਰੂਕ	ਦੋ-ਨੁਕਤਾ ਕਾਫ		ਜ਼
124	ਫਸਲ	ਸ ਸੁਆਦ		ਜ਼
125	ਫੌਲਾਦ			ਜ਼
126	ਕਾਨੂੰਨ	ਦੋ-ਨੁਕਤਾ ਕਾਫ		ਜ਼
127	ਕੱਤਲ			ਜ਼
128	ਕਸੂਰ	ਸ ਸੁਆਦ		ਜ਼
129	ਕਿਸਮਤ			ਜ਼
130	ਕੁਰਕੀ	ਦੋ-ਨੁਕਤਾ ਕਾਫ (ਦੋਨੋਂ)		ਜ਼
131	ਕਿਤਾਬ			ਜ਼
132	ਕੈਲਾਸ਼			ਜ਼

ਨੰ.	ਸ਼ਬਦ	ਇਸ਼ਾਰਾ	ਹਿੱਜ	ਲਫਜ਼
133	ਕਸ਼ਮੀਰ			
134	ਕਾਮਯਾਬ			
135	ਕਮੀਨਰੀ			
136	ਗੁਰਗਾ			
137	ਗੁਲਿਸਤਾਨ			
138	ਗਿਲਗਿਤ			
139	ਗੰਗੋਤਰੀ			
140	ਗੁਸਤਾਖੀ			
141	ਲਾਹੌਰ			
142	ਲੜਕਪਨ			
143	ਲੁਕਮਾ	ਦੇ-ਨੁਕਤਾ ਕਾਫ਼, ' ਗੋਲ ਹੇ		
144	ਲਾਲਚ			
145	ਲਾਅਨਤ	ਤ ਐਨ		
146	ਮੁਹਬੱਤ	ਹ ਚੇ		
147	ਮੁਲਾਜ਼ਮਤ	ਜ਼ ਜ਼ਾਲ		
148	ਮਹਰੂਮ	ਹ ਚੇ		
149	ਮੁਜਰਿਮ			
150	ਮਾਸੂਮ	ਤ ਐਨ, ਸ ਸੁਆਦ		
151	ਨਾਲਸ਼			
152	ਨਾਮਧਾਰੀ			
153	ਨਾਮਾਲੂਮ	ਤ ਐਨ		
154	ਨਕੋਦਰ			
155	ਨੁਕਸ	ਦੇ-ਨੁਕਤਾ ਕਾਫ਼, ਸ ਸੁਆਦ		
156	ਵਜ਼ੀਰ	ਜ਼ ਜੇ		
157	ਵਹਿਸ਼ਤ	ਹ ਚੇ		
158	ਵਰਕ	ਦੇ-ਨੁਕਤਾ ਕਾਫ਼		
159	ਵਾਲਦੈਨ			

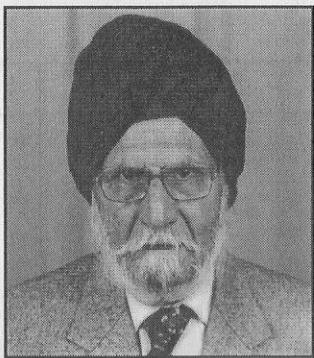
ਨੰ:	ਸ਼ਬਦ	ਇਸ਼ਾਰਾ	ਹਿੱਜੇ	ਲਫਜ਼
160	ਵਕਫਾ	ਦੋ-ਨੁਕਤਾ ਕਾਫ, ੴ-ਗੋਲ ਹੇ	ਚੀਮਾਂ	੮੩।
161	ਹਬਿਆਰ		ਛਕਮਾਂ	੮੩।
162	ਹਿਜਰੀ		ਹਿਨੌਰੀ	੮੩।
163	ਹਸਪਤਾਲ		ਹਸਪਤਾਲ	੮੩।
164	ਹਿੰਦਸਤਾਨ		ਨਾਈਸਤਾਨ	੧੬।
165	ਹਜ਼ਮ	ਜ ਜ਼ਆਦ	ਹਾਜ਼ੀਜ਼ਮੀ	੮੩।
166	ਯੂਨਾਨੀ		ਹਿਨੌਰੀ	੮੩।
167	ਯਹੂਦੀ		ਹਿੰਦਾਨੂ	੧੦।
168	ਯੂਸਫ਼		ਹਿੰਦ	੧੪।

ਮਸ਼ਕ - 3 ਜਾਰੀ

ਜਾਰੀ ਉਚਾਰਣ

ਨੰ:	ਸ਼ਬਦ	ਇਸ਼ਾਰਾ	ਹਿੱਜੇ	ਲਫਜ਼
1	ਭਾਈਚਾਰਾ			ਭਾਈ
2	ਭੂਤ ਪਰੇਤ	ਛ ਛ	ਭਾਈ	੮੪।
3	ਲੋਭੀ	ਜ ਸ	ਭਾਖੀ	੮੪।
4	ਫਲ ਫੂਲ	ਛ ਛ	ਭਾਖੀ	੮੪।
5	ਫਾਂਸੀ		ਭਾਖੀ	੮੪।
6	ਫੰਦਾ		ਭਾਖੀ	੮੪।
7	ਬਾਲੀਆਂ		ਭਲਨ	੧੨।
8	ਬੋੜੀ		ਭਿੰਡਾਨ	੧੨।
9	ਬਕਾਵਟ		ਭਿੰਡਾਨ	੧੨।
10	ਠਾਕਰ		ਭਲਨ	੧੨।
11	ਲਾਠੀ		ਭਲਨ	੧੨।
12	ਠੋਕਰ	ਛ ਛ	ਭਲਿੜ	੧੨।
13	ਝੂਲਾ		ਭਲਿੜ	੧੨।
14	ਝਮੇਲਾ	ੴ ਗੋਲ ਹੇ	ਭਲਿੜ	੧੨।

ਨੰ:	ਸ਼ਬਦ	ਇਸ਼ਾਰਾ	ਹਿੱਜੇ	ਲਫ਼ਜ਼
15	ਝੀਲ			
16	ਛਾਡ			
17	ਛਤਰੀ			
18	ਧਾਤ			
19	ਯੁੱਪ			
20	ਢਲਾਨ			
21	ਢੋਂਗ			
22	ਸਾੜ੍ਹੀ			
23	ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ			
24	ਖੇਤਾ			
25	ਘੜਿਆਲ			
26	ਘੌਸਲਾ			
27	ਘਾਸ ਹੂਸ			
28	ਝੁੱਗੀ ਝੱਪੜੀ			
29	ਝੱਲੀ			
30	ਯੋਬੀ ਘਾਟ			
31	ਛੇਲਚੀ			
32	ਘਾਟਾ			
33	ਬੇਬਾਨੀ			
34	ਢਾਬਾ			
35	ਬਾਪੀ			
36	ਪਾਬੀ			
37	ਭੜੇਲੀ			
38	ਘੁੰਮਣਾ			
39	ਝੋਨਾ			
40	ਖੜਾਕਾ			

میرا جنم 30 نومبر 1922ءوں چک نمبر 6 (جی۔بی) تھانہ مانا نوالہ تحصیل تے صلح شیخو پورہ وچ ہویا۔ پرائیمیری تعلیم پنڈ دے سکول چوں حاصل کرن دے بعد میریک دا امتحان سینی بارہائی سکول چک نمبر 7 راہیں 1938 وچ پاس کیتا۔ لگاتار پڑھائی جاری نہ رکھ سکیا۔ کماوتے پڑھو دے چکر وچ (1945-47) دوران ہالے لاہور دے ساتن دھرم کالج وچ ایم۔ اے انگلش دا دیوار تھی سام جدکہ ونڈنے دیس پر دیس بنا دتا۔

میں زیادہ تر اگر بڑی تے کدی کدی اردو وچ کوئتے نہ لکھدا ہاں۔ اس پھلٹ لکھن دے چاہنے نہ صرف گورنمنٹی بارے میری جانکاری سعدھاری ہے بلکہ ایسے بھی تسلیم دتی ہے کہ ماں بولی دی سیوا راہیں وچھرے بھائی چارے ٹوں نیڑے لیاؤں وا جتن کیتا ہے۔ اس پھلٹ وچ سعدھار لئی اسازو تجویز اس غرتا نال وچاریاں جان گیا۔

ہزارہ سکھ

میرا جنم 30 نونبر 1922 نੂੰ چੱਕ ن: 6 (G.B.), بھاندا مانا وہاڑا، تھیسیل تے جیلہ سلوخپورا 'چ ہوئیا۔ پرائیمیری سیسیخیا پینڈ دے سکول چے ہاں مل کرنا بھاۓ میٹریک دا ایمڈیگن سینی بارہائی سکول چک نمبر 7 راہیں 1938 ویچ پاس کیتا۔ لگاتار پڑھائی جاری نہ رکھ سکیا۔ کماوتے پڑھو دے چکر وچ (1945-47) دوران ہالے لاہور دے ساتن دھرم کالج وچ ایم۔ اے انگلش دا

میں جیسا دا تر ارجنگرے جی تو کدی کدی اردو وچ کوئتے نہ لکھدا ہاں۔ اس پے ڈلٹ لیخن دے چرخاہ نے اسکے لئے میری جانکاری سعدھاری ہے بلکہ ایسے بھی تسلیم دتی ہے کہ ماں بولی دی سیوا راہیں وچھرے بھائی چارے ٹوں نیڑے لیاؤں وا جتن کیتا ہے۔ اس پے ڈلٹ وچ سعدھار لئی اسازو تجویز اس غرتا نال وچاریاں جان گیا۔

ایس پے ڈلٹ 'چ سوپاڑ لئی اسکے لئے میری جانکاری نہ رکھ سکیا۔

ہਜڑا را سینی

Other Publications by the Author

- (i) Sikhism and Its Impact on Indian Society,
(S.G.P.C., 1971, Amritsar)
Revised and enlarged edition (1999)
- (ii) On the Use of Library,
(PAU, Ludhiana, 1973)
- (iii) Style in Writing Technical Papers and Theses,
(PAU, Ludhiana, 1976)
- (iv) Aspirations, (poems, 1980)
- (v) Yearnings, (poems, 1987)
- (vi) Expectations, (poems, 1999)
- (vii) Lal Lajpat Rai : An Appraisal, (2003)
- (viii) Happy Meaningful Life, (2004)